کەسێتی لە ڕۆمانە مێژووییەکانی جان دۆست دا، بە نمونەی ڕۆمانی (میرنامە، سێ هەنگاو و سێدارەیەک)

گزنگ حەسەن ڕەسوڵ عزیز[١]، محمد دلێر ئەمین[٢]
[١،٢] بەشی زمانی کوردی، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی ، شاری سلێمانی، هەرێمی کوردستان، عێراق
Corresponding author's e-mail: gzng.rasul@univsul.edu.iq

پوختە:
مێژووی ڕۆمان بە زنجیرەیەك لە گۆڕانكاریی و ئاوێزانبوونی لەگەڵ ژانرەکانی دیکەی ئەدەب تێپەڕییوە،ئەمەش بووە بەهۆی پەیدابوون و ئاشنابوونی خوێنەر بە چەند جۆرێکی نوێی ڕۆمان ،ئەوەش بەهۆی زیندوێتی و کاریگەری ئەم ژانرەوەیە لەسەر ژانرەکانی دیکەی ئەدەب ،کە تەنانەت هەندێك جار سنوری ژانر ئەدەبییەکانیشی بڕیوە ،ئاوێتەی بەشێکی دیکە لە زانستە مرۆڤایەتییەکان بووە،لەوانەیش زانستی مێژوو. لێرەوە خوێنەری ڕۆمان بە جۆرێکی نوێی ڕۆمان ئاشنا دەبێت،کە ئەویش (ڕۆمانی مێژووی)یە،کە بریتییە لە گێڕانەوەی ڕووداوێکی مێژووی یاخود باسکردن لە کەسایەتییەکی مێژووی لە بۆتەی ژانرێکی ئەدەبی وەك ڕۆماندا،واتە هاوشان لەگەڵ گێڕانەوەی ڕووداوە مێژوویەکە ڕۆماننووس تەکنیك و ڕەگەزە هونەریەکانی نووسینی ڕۆمان فەرامۆش ناکات،بەڵکو دەیەوێت لەگەڵ گێڕانەوەی ئەومێژووەدا ،چێژێی تایبەت بە خوێنەر ببەخشێت،کە خوێنەر هەست بەوە بکات کە ئەوەی دەیخوێنێتەوە مێژووەیەکی پەتی نییە بەڵکو گێڕانەوەیەکی مێژوویە بەڵام لەڕێگەی تەکنیك ورەگەزە هونەرییەکانی ڕۆمانەوە گێڕدراوەتەوە،نمونەی ئەم جۆرە لە ڕۆمانی مێژوویی لە نێو ئەدەبی کوردیدا تا ئێستا بەشێوەیەکی بەرچاو گرنگی پێنەدراوە،بەڵام هەوڵی هەندێك لە ڕۆمانووسان لەم بوارەدا جێگەی سەرنجە وشایەنی لێکۆڵینەوەیە،لەو ڕۆماننووسانەش (جان دۆست),کە چەند ڕۆمانێکی مێژووی نووسیوە ،کەئێمە لێرەا لێکۆڵینەوەمانکردووە لەسەر هەر دوو ڕۆمانی (میرنامە) کە باسی کەسێتی مێژووی گەلی کورد(ئەحمەدی خانی)دەکات،هەروەها ڕۆمانی (سێ هەنگاو و سێدارەیەك)کە باس دووایین شەوی ژیانی (شێخ سەعیدی پیران)دەکات،وەك کەسێتییەکی مێژووی ،لە ڕێگەی فلاشیباکەوە دەگەڕێتەوە بۆ باسکردی سێ قۆناغی ژیانی،کەئەوانیش (منداڵ و هەرزەکاری(ئاشقبوون) پاشان قۆناغی هەڵگیرسان و شکستهێنانی شۆڕشەکەیە)کە ئەم سێ قۆناغە هاوشانی سێ هەنگاوی بەردەم سێدارەکە.

کلیلی وشەکان: کەسێتی ،ڕۆمانی مێژوویی ،ئەحمەدی خانی،شێخ سەعیدی پیران

گۆڤاری زانکۆی هەڵەبجە:گۆڤارێکی زانستی ئەکادیمیە زانکۆی هەڵەبجە دەری دەکات	
بەرگ	٦ ژمارە ٤ ساڵی(٢٠٢١)
ڕێککەوتەکان	ڕێکەوتی وەرگرتن: ٢٠٢١/٣/٢٨ | ڕێککەوتی پەسەندکردن: ٢٠٢١/٥/١٩ | ڕێککەوتی بڵاوکردنەوە: ٢٠٢١/١٢/٣٠
ئیمەیلی توێژەر	gzng.rasul@univsul.edu.iq
مافی چاپ و بڵاوکردنەوە	©٢٠٢١ گزنگ حەسەن ڕەسوڵ، پ. د. محمد دلێر ئەمین، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لەژێر ڕەزامەندی CCBY-NC_ND 4.0

الملخص :

تاريخ الرواية قد مر بسلسلة من تغييرات ومعانقة مع الانواع الادبية الاخرى. وهذا ادى الى ظهور عدة انواع جديدة من الرواية ودراية القراء بها، بسبب حيوية وتاثير هذا النوع الادبي على الانواع الادبية الاخرى، فقد كانت تتخطى حدود الانواع الادبية الاخرى في بعض الاحيان، وتندمج مع مجالات أخرى من العلوم الانسانية، مثل علم التاريـخ. من هنا يتعرَّف قراء الرواية على نوع جديد من الرواية، وهي (الرواية التاريخية)، وهي عبارة عن سرد حدث تاريخي أو ذِكر شخصية تاريخية في بوتقة نوع ادبي مثل الرواية، أي بموازات قيام الروائي بسرد الحدث التاريخي فانه لا يتجاهل تقنيات (طرائق) كتابة الرواية وعناصرها الفنية، بل مع سرد هذا التاريـخ فان الروائي يبتغي تقديم مذاق خاص للقارئ لكي يشعر القارئ بان ما يقرأ ليس تاريخا بحتا بل انه سرد تاريخي ولكن تم عرضه من خلال تقنيات الرواية وعناصرها الفنية. إن امثلة هذا النوع من الرواية التاريخية في الادب الكوردي لم يتم الاعتناء بها بشكل ملحوظ، ولكن محاولات بعض الروائيين في هذا المجال هي محل تمحص وجديرة بالدراسة، ومنها الروائي (جان دوست) الذي كتب عدد من الروايات التاريخية، حيث درسنا الروايتين (ميرنامة) و (ثلاث خطوات ومشنقة). إن رواية (ميرنامة) تتطرق الى الشخصية التاريخية الكوردية (أحمد خاني)، وكفاحه في سبيل توعية شعبه، حيث حاول توحيد الامراء الاكراد في سبيل الاستقلال والحصول على حقوق شعبه، وقد حاول التعايش وتقبل الاديان والقوميات المختلفة. و رواية (ثلاث خطوات ومشنقة) تتطرق الى آخر ليلة من حياة (الشيخ سعيد بيران) كشخصية تاريخية، حيث ترجع الرواية عن طريق فلاشباك الى ذكر ثلاث مراحل من حياته، وهي (الطفولة، والمراهقة (العاشقية)، ومن ثم مرحلة اندلاع وفشل الثورة).

ABSTRACT:

the history of the novel has undergone a series of changes and embraced other literary genres. This led to the emergence of several new types of novel and the readers' familiarity with it, due to the vitality and impact of this literary genre on other literary genres, as it sometimes crosses the boundaries of other literary genres, and merges with other fields of the human sciences, such as history. Hence, the novel's readers get acquainted with a new type of novel, which is (the historical novel), i.e. a narration of a historical event or the mention of a historical figure in a literary melting pot such as a novel, that is, in parallel with the novelist narrating the historical event, he does not ignore the techniques (methods) of writing novel and its technical elements. Rather, while narrating this history, the novelist seeks to present a special taste to the reader in order for the reader to feel that what he is reading is not a pure history, but rather a historical narrative, presented through novel's techniques and its artistic elements. The examples of this type of historical novel in Kurdish literature have not been noticeably taken care of, but the attempts of some novelists in this field are subject to examination and worthy of study, including the novelist (Jan Dost), who wrote a number of historical novels, where we studied the two novels (Meernama) and (Three Steps and a Gallows). Meernamah›s novel deals with the Kurdish historical figure (Ahmad Khani), and his struggle to educate his people, as he tried to unify the Kurdish princes for the sake of independence and obtain the rights of his people, striving for coexistence and accepting different religions and nationalities. The novel (Three Steps and a Gallows) deals with the last night in the life of (Sheikh Saeed Piran) as a historical figure, as the novel returns via flashback to the three stages of his life.

هۆكاری هەڵبژاردنی ناونیشانەكە:

گرنگیدان بە جۆرێکی نوێ لە ڕۆمان،کە ئەویش (ڕۆمانی مێژووی)یە،دەرخستنی ڕۆڵی كەسێتی سەرەكی وەك كەسێتییەكی مێژووی لە نێورۆمانە مێژووییەكاندا.

میتۆدی لێكۆڵینەوەكە :

ئەم لێكۆڵینەوە بەپێی میتۆدی (وەسفیی شیكاری)ئەنجامدراوە،كە لەبەشی یەكەم دا بەشێوەی تیۆری باس لە (جۆرەكانی ڕۆمان و ڕۆمانی مێژوویی و كەسێتی مێژووی)كراوە،بۆ بەشی دووەمیش بە شێوەیەكی پراكتیكی كار لەسەر هەردوو ڕۆمانی (میرنامە ، سێ هەنگاو و سێدارەیەك) كراوە ،كەسێتی سەرەكی وەك كەسێتی مێژووی دەستنیشان كراوە.

سنوری لێكۆڵینەوە:

سنوری لێكۆڵینەوەكەمان،بریتییە لە لە هەردوو ڕۆمانی (میرنامە ، سێ هەنگاو و سێدارەیەك) كە لەنووسینی (جان دۆست)ە.

گرنگی و ئامانجی لێكۆڵینەوەكە:

١- ڕۆمانی مێژووی جۆرێكی نوێیە لە ڕۆمان لە نێو ئەدەبی كوردیدا،شایەنی گرنگی پێدان و لێكۆڵینەوەیە.

٢- ڕۆمانەكانی (جان دۆست)تا ئێستا وەك پێویست لێكۆڵینەوەی لەسەر نەكراوە، بەتایبەتی ئەو ڕۆمانانەی ،كە بە ڕۆمانی مێژوویی دادەنرێن،لەوانەش ڕۆمانی (میرنامە ، سێ هەنگاو و سێدارەیەك).

٣- كەسێتی مێژوویی بە بنەمای سەرەكی ڕۆمانی مێژوویی دادەنرێت.كە مەرجی سەرەكی ڕۆمانی مێژوویی ئەوەیە كە پشت بە ڕووداوێكی مێژوویی یان كەسێتییەكی مێژوویی دەبینێت.

٤- لەبەر ئەوەی ئەو دوو ڕۆمانەدا باس لە دوو كەسایەتی گرنگی مێژووی گەلی كورد دەكات، ئەوە لێكۆڵینەوەلێیان جێگای بایەخە(میرنامە) بە شێوازێكی هونەری ژیاننامەی (شێخ ئەحمەدی خانی)خراوەتەڕوو،هەروەها لە ڕۆمانی (سێ هەنگاو و سێدارەیەك) دا، ڕۆماننوو بەشێوەیەكی ئەدەبی سەركەوتوو ژیاننامەی كەسایەتی مێژووی گەلی كورد (شێخ سەعیدی پیران) دەخاتە ڕوو.

گرفتی لێكۆڵینەوەكە :

كەمی لێكۆڵینەوەی ئەكادیمیی دەربارەی كەسێتی مێژوویی و ڕۆمانی مێژوویی بە شێوەیەكی گستی و ڕۆماننووس (جان دۆست) بەتایبەتی .

بەشی یەكەم : كەسێتی مێژوویی و ڕۆمانی مێژوویی لە ئەدەبی كوردیدا:

تەوەری یەكەم / جۆرەكانی ڕۆمان :

بێگومان لە پاش سەرهەڵدانی ڕۆمان بەهۆی جیاوازی لە حەز وخولیای خوێنەران و پێداویستی سەردەمەكان، بوو بەهۆی هاتنە ناوەوەی جۆری جیاوازی ڕۆمان .هەر وەك چۆن لە پاش سەرهەڵدانی شیعر چەندین جۆری وەك شیعری (داستانی و گۆرانی و فێركاری ... هتد)هاتنە ئاراوە، بە هەمان شێوەیش چەندین جۆر ڕۆمان لە لایەن ڕەخنەگران و توێژەرانی ئەدەبییەوە ،هاتونەتە دەستنیشانكردن .كە جیاوازی و دەستنیشانكردنی هەر جۆریك لە جۆرێكی دیكە،دەكەوێتە سەر ناوەرۆكی ڕۆمانەكە ،یاخود سەردەمی نووسنی ڕۆمانەكە (كۆن و نوێ) یان هەندێك جار لەسەر بنەمای تەكنیك و شێوازی نووسینەوەی ڕۆمانەكە ،بەراورد و جیاوازی دەكرێت لە نێوان جۆرەكاندا. كە بەشیوەیەكی گشتی خۆی لەم چەند جۆرە دابەشكردنەوەدا دەبینێتەوە،وەك ڕۆمانی((ڕاستەقینە ، سەركێشی ، مێژوویی ، پەیامی ، پەروەردەی، تۆقێنەری ، ژیاننامە، گاڵتەئامێزی ، هێمایی ، هەرێمی ، پۆلیسی ، ڕۆشنبیری ،دەروونی دڵداری ، ڕووداو، كەسایەتی ، زانستی خەیاڵی ، كالتوری ، فەنتازی ، سروشتی ، نهێنی ، منالان ، هەستیاری ، ڕۆمانی نوێ))(Kuiper,٢٠١٢.p٢٣-٢٤) بەڵام هەندێكی دیكە لە توێژەران بەپێی ناوەڕۆك ،پۆلێنبەندی بۆ ڕۆمان دەكەن، ئەم چەند جۆرەی لێ دەستنیشان دەكەن ،وەك ((كۆمەڵایەتی ،پۆلیسی ،سۆزداری ، مێژوویی ، ئەزموونی ، پەروەردەی ، ڕووداو ،دەروونی ، شەپۆلی هۆش ،گوندیانە یان شوانی ،سیاسی ، كەسایەتی ،دژە ڕۆمان ،پڕ ڕووداو

، تۆقێنەر و ترسناك ، بەڵگەیی و نامەكاریی))(برادبری ،٢٠٠٨ ،ل١٥-١٦)هەندێكی دیكە لە توێژەران ،بەپێی گرنگی و بایەخی جۆرەكانی ڕۆمان ڕیزبەندی دەكەن ، یان دەتوانین بڵێین بەپێ گرنگی پێدانی خوێنەران بەو جۆرە ڕۆمانە ،چەند جۆرێك ڕۆمانیان دەستنیشان كردووە، لەوانەیش ((پۆلیس ، سایكۆلۆژی ، كۆمەڵایەتی ، خەیاڵی زانستی ، بایۆگرافی ، فێركاری ، مێژوویی ، فەلسەفی، نوێ ، سۆزداری و ئەڤینی))(ئەسوەد ، ٢٠١١،ل ٢٣١-٢٣٢)وەك دەبینن لە نێوان هەمووجۆرە دەستنیشانكراوەكاندا لەلایەن توێژەرانەوە، چەند جۆرێك دووبارە بوونەتەوە و كە ئەمەش بۆ گرنگی و بەهێزی ئەم جۆرانە دەگەڕێتەوە ، بەڵام چەند جۆرێك هەیەكە تەنها لای چەند نووسەرێك ئاماژەی پێكراوە و لای چەند نوسەرێكی دیكە ئاماژەی پێنەكراوە،ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ بێهێزی یانی كەمی جۆری ئەو ڕۆمانە یاخود تازەی ئەو جۆرە ڕۆمانە .جۆرێكی دیكەی ڕۆمان،كە (ڕۆمانی مێژوویی)ە،لە زۆربەی پۆلێنبەندیكاندا ئاماژەی پێكراوە،ئەم جۆرە ڕۆمانە بەرهەمی قۆناغێكی نوێی ئەدەبییە،كەدەگەڕێتەوە بۆ ویستی خوێنەران لە هەمبەر جۆرێكی نوێی ڕۆمان ،كە هەم چێژبەخشبێت و هەم بتوانێت زانیاری دەربارەی ڕووداوێكی مێژوویی یان كەسێتییەكی مێژوویی وەربگرن.نووسینی ئەم جۆرە ڕۆمانە لەنێو ئەدەبی كوردیدا ،مێژوویەكی دوورودرێژی نییە،ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ بوونی سانسۆر و چاودێری لەسەر بەرهەمە چاپكراوەكان یاخود بوونی مەترسی لەسەر ژیانی نووسەران ،جگە لەوەش نووسینی ڕۆمانی مێژوویی كارێكی سادە و ساكار نییە،نووسینی ڕۆمانی مێژوویی بەراورد بەجۆرەكانی دیكەی ڕۆمان كارێكی قورستر و پڕ ئاریشەترە ،چونكە ڕماننووس دەبێت لەگەڵ گێڕانەوەی ڕووداوێكی مێژوویی دەبێت خەیاڵ وئەندێشەیەكی هونەری خۆی ئاوێزانی بابەتە مێژوویەكە بكات.هەروەها نابێت ڕۆماننووس بەهۆی خەیاڵ و فەنتازیای داهێنەرانەی خۆیەوە ، ڕاستی ڕووداوەكە بەلاڕێدا ببات.((نووسەری ڕۆمانی مێژوویی دەبێت وێنەیەكی واقیعی لەو سەردەمە بخاتە ڕوو كە باسی دەكات، هەروها ڕۆمانی مێژوویی بەزۆر هەموو هەوڵ و كۆششی خۆی ڕووبەڕووی بارودۆخ و مەرجە تایبەتیەكانی كۆمەڵ دەكاتەوە)) (برادبری ، ٢٠٠٨،ل٢٦) لە نمونەی ئەم جۆرە ڕۆمانە لە ئەدەبی كوردیدا،دەتوانین ئاماژە بۆ ڕۆمانی (پاشایان كوشت)ی (خوسرەو جاف)ە،كە ڕۆماننوس خۆی باگراوندێكی نووسینی مێژووی هەیە،هەروەها چەند ڕۆمانێكی دیكەیش هەیە،ڕۆماننووس لەم ڕۆمانەدا باشێوەیەكی گشتی باس لە دۆخ و ڕۆڵی مێژووی(هۆزی جاف) دەكات.هەروەها باس لە میرنشینە كوردیەكان و ململانێی نێوانیان هەروەها لەگەڵ ئەوەشدا ئاماژە بەڕۆڵی هۆزی جاف و سەركردەكانی ئەو هۆزە دەكات لە پەیوەندیان بە ڕووداوەكانی ئەو سەردەمە بەگشتی و لایەنگریان بۆ پاڵپشتی بابانیەكان دژی میرنشینی ئەردەڵان ،هەروەها دواتر باس لەتێكچونی پەیوەندی نێوان بابەنیەكان و هۆزی جاف دەكات.واتا بە شێوەكی سەرتاسەری دەتوانرێت ئەم ڕۆمانە بە ڕۆمانێكی مێژوویی دابنرێت.چونكە باس لە كۆمەڵێك ڕووداولەگەڵ چەند كارەكتەر و میرنشینێك دەكات كەپێشتر هەبوون لە مێژووی كورددا،هەروەها ڕۆماننووس ئەوەیشی لە یاد نەكردووە كە مەودایەكی فراوان بۆ خەیاڵ وئەندێشە و فەنتازیای هونەری تەرخان كردووە،ئەمەش وا دەكات خوێنەر ڕۆمانەكە وەك هەر ڕۆمانێكی دیكەی مێژووی هاوشانی خوێندنەوەی بەشێك لە مێژوو ،چێژ و چەشەیەكی ئەدەبی تایبەتی خۆی هەیە .

سەرهەڵدانی ڕۆمانی مێژوویی :

بێگومان سەرهەڵدانی ڕۆمانی مێژوویی لە ئەوروپاوە بووە،ئەوەش بۆ ئەو خواست و حەزە زۆرەی ئەوروپییەكان دەگەڕێتەوە، لە هەمبەر ئاوڕدانەوە و خوێندەوەی مێژوی كۆنی خۆیان و سود وەرگرتن لە ڕووداو بەسەرهاتەكانی نێو ئەو مێژووە بە تایبەتی مێژووی (یۆنانیەكان – گریك) و (ڕۆمانیەكان)،كە ئەوە بووە بەسەرچاوە و ئیلهام بۆ گۆڕینی هزر و هێنانەكایەی بیر و فیكری نوێ لە بەرامبەر ڕووداو پێشهاتە هەنووكییەكانی ئەو سەردەمە.كە سەردەمی گۆڕانكارییە خێراكان و قۆناغی پاش شۆڕشی پیشەسازی بوو كە ئیدی وردە وردە دەسەڵاتی كلێسا و پیاوانی ئاینی بەرەو كزبوون و لاوازی دەڕۆیشت .بۆیە دەكرێت بڵێین دۆزینەوەی ڕۆمانێك یان ساڵێك بۆ دەستنیشانكردنی وەك یەكەم ڕۆمان یان یەكەم نووسەری ڕۆمانی مێژووی كارێكی سادەنییە ، بەڵام بەشێوەیەكی گشتی لێكۆڵەرەوانی ئەدەبی ئاماژە بە سەدەی نۆزدەهەم دەدەن و دەڵێن ((سەرەتای سەدەی نۆزدەیەم لە سەردەمی ڕوخانی ناپلیۆن دا ،هەرچەندە دەكرێ چەند ڕۆمانێك بدۆزیتەوە كە

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

بابەتی مێژوویان لە خۆ گرتووە لە هەردوو سەدەی حەڤدەهەم و هەژدەهەم دا یان پێشتر))(لوکاش،١٩٨٦،ص٤٦)کەواتە دەتوانرێت ڕەگ وریشەی ڕۆمانی مێژوویی لە پێش سەدەی نۆزدەهەمەوە بدۆزرێتەوە،چونکە ئەدیبان دەیانوویست لەڕێگەی ئەم جۆرە ڕۆمانەوە ئاگاداربن لە چۆنێتی جۆری ژیان میللەتەکانیان لەسەدەکانی پێشوودا،هەروەها دەیانویست لەو ڕێگەیەوە ڕێگە بۆ چوونە نێو دنیای شارستانیەت و پێشکەوتنی خۆیان دابنێن،چونکە ((ئەو کلتورەی هەوڵی خۆ نوێکردنەوە نەدات ،هێدی هێدی توانای ژیان و مانەوەی لەدەست دەدات وپێ ناکرێت بەگژ ئەو کلتورەدا بچێتەوە کە بەردەوام لە گۆڕاندان))(حەسەن ، ٢٠١٠،ل١٣٨) واتە میللەتان لە ڕێگەی ئەدەبەوە،دەیانەویت مێژوویان بهێننەوە بەرچاوی نەوەی نوێ ،هەم بۆ زیندوو هێشتنەوە و ڕێزگرتن لە مێژووی میللەتەکەیان و هەم بەمەبەستی پەرەپێدانی بواری ئەدەبی ،بەڵام نووسەران ورۆماننووسان لە ئاستەنگی ئەوەی کە دەبێت ڕاستی مێژووی فەرامۆش نەکەن و لە لایەکی دیکەیشەوە ڕۆمانەکەیان جگە لە گێڕانەوەی واقیع ،تژِی بێت لە خەیاڵ و ئەندێشەی هونەری،چونکە لەڕۆمانی مێژوویدا ،لایەنی کەم ڕۆماننووس ئاماژە بۆ کەسایەتییەکی مێژووی یان کاتێکی دیاریکراو یان ڕووداوێکی مێژوویی دەکات .((ڕۆمانی مێژوویی لەشوێنێکی ڕاستەقینەدا بەرهەم دێت لەماوە و کاتێکی کلتوری گونجاودا ،کە تیایدا وردەکاری وکردارەکانی ناو ڕۆمانەکە دەتوانرێت تێکەڵ بکرێت لە ڕووداوی ڕاستەقینە و ئەو ڕووداوانەی کە لەخەیاڵی نووسەر خۆیدا هەن بۆ پڕکردنەوەی بۆشاییەکان)) (p٨٧,٢٠٠٨,Fletcher) ئەم پرۆسەی ئاوێتەکردنەی ڕۆمانی مێژوویی لەگەڵ گێڕانەوەی مێژوویدا،چەندین خاڵی هاوبەش وچەند خاڵێکی جیاواز هەیە لە نێوانیاندا، کە لەسەر ڕۆماننووس پێویستە زۆر بە وردی کاری لەسەر بکات،چونکە گێڕانەوەیەی ڕووتی مێژوو و باسکردنی سەرجەم بەش و بابەتەکانی نێو ژیانی کارەکتەرێك یان باسکردن لە هەموو ڕووەکانی ڕووداوێك ،دەچێتە خانەی بیرەوەری یان لێکۆڵینەوەی مێژوویی نەك بەرهەمی ئەدەبی ،هەروەها گێڕانەوەی پڕ خەیاڵی و دورستکردنی دونیایەکی فەنتازی نابێتە جێگرەوەی شوێنی واقیعی لەناو ڕۆمانی مێژوویی،کەواتە ڕۆماننووس پێویستە ((لەڕۆمانەکەدا ڕاستگۆبێت لەگەڵ مێژوودا ،لەگەڵ ئەوەی پاڵەوانەکە داهێنراوبێت و چنینەکەی خەیاڵاوی بێت ،نابێت هونەرمەند (ڕۆماننوس) لە پێناو داهێنانی هونەریدا ڕاستە ڕێی مێژوو لاربکاتەوە،ئەوکاتە دەبێتە ساختەکاری لە مێژوودا))(علی ،٢٠١٩،ص٦) واتە ڕۆماننووسی ئەم جۆرە لەڕۆمان پێویستە لەسەری لە ڕووداوێکی واقیعی و باسکردن لە کارەکتەرێکی واقعی ،دونیایەکی ئەندێشە ئامێز و چێژبەخش درووست بکات .لە نێو ئەدەبیاتی جیهانیدا ناوی (والتەر سکۆت) وەك پێشەنگ و سەرمەشقی ئەم جۆرە لە ڕۆمان دادەنرێت،کە لە نێوان ساڵانی (١٧٧١-١٨٣٢) ژیاوە،چونکە سکۆت جگە لە ڕۆماننووسی توانایەکی باشی نووسینی شیعری هەبووە و لەهەمان کاتیشدا مێژوونووس بووە،کە بێگومان هەر ئەوەش هاوکاریکردووە لە نووسینی ڕۆمانی مێژوویدا،کە توانایەکی باشی هەبووە لەئاوێزانکردنی (مێژوو ،ئەدەب)لە پێناسەیەکی دیکەدا ،کە بۆ ڕۆمانی مێژوویی کراوە دەوترێت ((ڕۆمانی مێژوویی ڕابردوو بە وێنەیەکی خەیاڵی لەخۆ دەگرێت،ڕۆماننووس توانای فراوانی هەیە کە ئەتوانێ سنووری مێژوو ببڕێت ،بەڵام بەو مەرجەی کە بۆ ماوەیەکی درێژ لە مێژوودا نەمێنێتەوەوتەنیا ئەوکاتەی خەیاڵ بەشێکبێت لەو پێکهاتەیەی کە مێژووی تێدایە))(الشمالی ،٢٠٠٦،ص١١٢-١١٣) .هەرچەندە (برادێلی) پێی وایە گێڕانەوەی ڕووداوی مێژوویی پێویستی بە چەند مەرجێك هەیە،لەوانەش ((یاسایەکی باش ئەوەیە کە ئەوکاتە ڕابردووی نووسەر بۆی دەگەڕێتەوە،باشترە کەمتر نەبێت لە پەنجا ساڵ،مەبەست لەم کارەش دوورخستنەوەی خوێنەرە لە ڕووداوەکانی ژیانی ئێستای ،کە زۆربەی خوێنەرانی ڕۆمان پێیان وایە ،کە ڕۆمانی مێژووی باشترین هەڵبژاردەیە بۆ ئەوەی بە ناو کاتدا سەفەر بکەیت))(Bradley,2010m).واتە ئیدی لەسەر خواست و ویستی خوێنەر ڕۆماننووسان پەنایان بۆ نووسینی جۆرێکی دیکە لە ڕۆمان برد ئەوەیش ڕۆمانی مێژوویی بوو. چونکە توانی ببێتە وەڵامدەرەوەی حەز و خولیای خوێنەران لەو قۆناغەدا،پاشان گەشەیسەند و بەرەوپێشچوونی بەرچاوی بەخۆیەوە بینی ،وردەوردە لە نێو ئەدەبیاتی وڵاتانی دیکەدا سەریهەڵدا، لەم چوارچێوەیشدا ڕۆماننووسانی کورد کەوتنە سەر کەڵکەڵەی نووسینی ئەم جۆرە ڕۆمانە.هێنایەنە نێو ئەدەبی کوردییەوە.

تەوەری دووەم / کەسێتی مێژوویی :

مێژووی هیچ نەتەوەیەك نانووسرێتەوە بەبێ ئاماژەدان بە کەسایەتیە مێژوویەکان یاخود بەبێ لەبەرچاوگرتنی رۆڵی کەسایەتیە مێژوویەکان شتێك نامێنێتەوە بەناوی مێژووی نەتەوەوە،رۆڵی کەسایەتییە مێژوویەکان هەریەکە و لەبواری خۆیدا ئاماژەی پێدەدرێت واتا شاعیرێك بە جیا لە سەرکردەیەکی سەربازی یان کەسایەتییەکی هونەری ،واتە ئەوەی لێکۆڵینەوە لە رۆڵی شاعیرێك دەکات لێکۆڵەرەوانی ئەدەبین،وە ئەوەی توێژینەوە لە رۆڵی سەرکردەیەك دەکات لێکۆڵەرەوانی بواری سیاسی و مێژووین .

قسەکردن لەسەر کەسایەتی مێژووی لە رۆماندا یان هەر ژانرێکی دیکە لە ئەدەبدا ،یەکسان نییە بەقسەکردن لەسەر کەسایەتیەکی مێژووی لە بابەتێکی دیکەی وەك مێژوو یان لێکۆڵینەوەی مێژوویی یان لێکۆڵینەوەی سیاسیی،لەبەر ئەوەش خودی ئەدەب ورۆمانیش لەچوارچێوەی ئەدەبدا زادەی خەیاڵە،وەك (ئەی ،ئێم فۆرستەر) دەڵێت : ((مێژوونووس مێژوو دەنووسێتەوە،لەسەر رۆماننووسیش پێویستە ئافراندن بکات)) (فۆرستەر،١٩٩٤،ص٣٨) بەم شێوەیە (فۆرستەر) جیاوازی نێوان مێژوونووس ورۆماننووس دەخاتە روو،مێژوونووس پشت بە راڤەو لێکدانەوەی زانستی دەبەستێت بۆ تۆماری رووداوە مێژوویەکان ،بەڵام رۆماننووس پشت بەخەیاڵ و ئەندێشەی خۆی دەبەستێت ،لەبونیاتنانی بەرهەمەکەیدا،هەربۆیە نووسەر لە نووسینەوەی رۆماندا سەربەست و ئازادە لەبەکارهێنانی خەیاڵی خۆی ،بەڵام کاتێك رۆمانێك ، بە رۆمانێکی مێژوویی ناودەبرێت نووسەر ئازاد نییە لە شێواندنی سەرتاپای رووداوەکان یاخود پێچەوانەکردنەوەی رووداوەکان ، ئەمەش بۆ کەسایەتیش راستە چۆن بۆ رووداو راستە ،لەبەر ئەوە نووسەر ناتوانێت کەسایەتیەکی مێژوویی شۆرشگێربە کەسیەتییەکی خائین و خاك فرۆش و خۆفرۆش لەقەڵەم بدات و باسی بکات .ئەوکاتە ئەو هەستەی بۆ دروستدەبێت کە مێژوو بە پارێزراوی و راستگۆییەوە بەچی هونەرێکەوە وەرگێرراوەتەوە سەر ئەدەب و نەمرییەکی جوانی بەو ئەدەبە بەخشییەوە،هەر بۆیە ((لەنیشانەکانی رۆمانی واقیعی بەکارهێنانی رووداوە مێژوویەکانە وەك باگراوند بۆ رۆمان کەتیایدا کەرۆماننوس پاڵەوانەکانی خۆی تێیادا بەشداری پێدەکات .))(قاسم ،١٩٨٤ ،ص٤٨) ئەمەش لەکاتێکدا رۆماننووس چەند کارەکتەرێکی خەیاڵی بۆ رۆمانەکەی دروستکردووەو بەشداری پێکردوە لە رۆڵگێڕان لە نێوو رووداوەکاندا ، تەنها کارەکتەری سەرەکی نەبێت ،کە راستەوخۆ پەیوەندیدارە بە رووداوەکانەوە ،بۆ نموونە کە مێژوویە ئەوانی دیکە بەرهەمی خەیاڵی نووسەرن ،کەواتە رۆمان ئەو ژانرە ئەدەبییەیە کە رووداوە راستەقینەکان یاخود واقیعیەکان رەگەزی کارتیاکردنیەتی ئەگەر لە لوتکەی فەنتازیاشدابێت،هەرچەندە مێژوو لە روانگەی بوون و ئامادەیی کەسەکانەوە لە رووداوەکان دەدوێت ،واتا راستەوخۆ .بەڵام رۆمان لە ژیانی شاراوەی کەسەکان دەدوێت ،بەواتای ئەوەی کارەکتەر هەر لەسەرەتاوە تا کۆتایی پاڵنەر و خولقێنەری رووداوەکانە.

رۆمانی مێژوویی لە ئەدەبی کوردیدا :

لەو روانگەیەوە،کە رۆمانی مێژوویی جگە لە چێژە ئەدەبییەکەی، هەڵگری چەمکی گێڕانەوەی مێژوویشە و لە خەمی زیندوو هێشتنەوەی مێژوودایە،ئەوا بێگومان ئەم فۆرمە لە رۆمان بووە بە دەرچەیەکی باش بۆ نووسەران و ئەدیبانی کورد ،کە لەم رێگەیەوە بە یەکجار دوو ئامانجیان بە دیهێناوە ، کە لە لایەك گێڕانەوەی مێژوویی پڕ لە مەینەتی و دەردی سەری گەلی کورد و لە لایەکی دیکەیشەوە برەودان بە ژانرێکی نوێ لە ئەدەبیاتی کوردیدا ،کە ئەویش رۆمانە.هەر بۆیە دەبینین ئەگەر بە مەبەستیش نەبووبێت لەلایەن نووسەرەکانیانەوە،بەڵام چەند رۆمانێکی کوردی هەیە ،کە لە هەوڵە بەراییەکانی نووسینی رۆمانن دەتوانرێت لە خانەی رۆمانی مێژوویی هەژماربکرێت.لەوانەش رۆمانی (پێشمەرگە) ی (د. رەحیمی قازی)یە، کە باس لە بارودۆخ و گۆڕانکارییەکانی سەردەمی دروستبوونی کۆماری مەهاباده لە رۆژهەڵاتی کوردستان.،کە خودی رۆماننووس خۆی بەشداری کارای هەبووە لە جموجوڵ و گۆڕانکایەکانی ئەو سەردەمەدا ، جگە لەوەش ناوی چەند کەسایەتیەکی واقیعی ئەوسەردەمەدەهێنێت لە رۆمانەکەدا ،لەوانش هەریەکە لە (قازی محەمەد و مامۆستا هێمن ی شاعیر)،کە ئەوە یەکێکە لە بنەماکانی رۆمانی مێژووی.هەروەها رۆمانی (قەڵای دمدم) ی (عەرەبی شەمۆ)، بەهەمان شێوە دەکرێت بەرۆمانی مێژووی دابنرێت،چونکەئەوەش باس لە رووداوێکی حەقیقی دەکات ،کە رووداوی قەڵای دمدمە.((تاکە کەسێك کە زۆر بەشێوەیەکی ئەدەبیانە رۆمانی

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

ئەدەبی نووسیێ ، ڕۆمانی (قەڵای دمدم)ی (عەرەبی شەمۆ)یە، هەروەها (ڕەحیمی قازی) لە ڕۆمانی (پێشمەرگە)دا، زۆر بە جوانی باسی خەباتی گەلی کورد دەکات.)) (محمود جاف،٢٠٠٤،ل٢٩)،واتا ڕۆمانی (پێشمەرگە) بەهۆی بابەت و کەسایەتیەکانییەوە لە نێو لێکۆڵەرەوانی ئەدەبی کوردیدا زۆرجار وەك یەکەمین ڕۆمانی مێژوویی دادەنرێت(د.کەمال مەزهەر) لەمبارەیەوە دەڵێت: ((پێموایە (پێشمەرگە) بەیەکەم ڕۆمانی مێژوویی کوردی دابنرێت ، لەم ڕۆمانەدا زۆر بەجوانی ڕەحیمی قازی وێنەی ژیانی سەخت و خەباڵی ڕەوای چەوساوانی کوردستانمان بۆ دەکێشێت))(مەزهەر ،١٩٨٣،ل٢١٥) ،بەم جۆرە ڕۆمانی مێژوویی بوو بە خاوەن پێگەی تایبەتی خۆی لە نێو ئەدەبی کوردیدا ،لە زۆر بەرهەمی دیکەیشدا ،ئەگەر ڕۆمانەکە بە تەواوی نەچێتەخانەی ڕۆمانی مێژوویەوە ئەوە بێگومان بەشێك لە مێژووی گێڕاوەتەوە وئاماژەی پێداوە،لەوانەش ((ئەژدیها ، تۆڵە ،سەگوەڕ، هەرەس ی محەمەدی موکری)) (محمود جاف،٢٠٠٤،ل٢٩)بەڵام جگە لەوەش بۆچوونی جیاواز هەیە لەمەڕ دیاریکردنی بنەماکانی ڕۆمانی مێژوویی .لەم بارەیەوە (د.هاشم ئەحمەد زادە) هەیە،کەپێی وایە کورد خاوەنی ڕۆمانی مێژووی نییە ،بەڵکو ئەو ڕۆمانانەی بە ڕۆمانی مێژووی دا ئەنرێن و خراونەتە ئەو قاڵبەوە،ئەوا ڕۆمانی مێژووی نین بەڵکو تەنها ڕۆمانی سیاسین هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوەبۆ ((نەبوونی کەسایەتیە مێژووییەکان لە ڕۆمانی کوردیدا و ئافراندنەوەی مێژووی کۆن هاوئاهەنگیەکی بەرچاوی هەیە لەگەڵ تایبەتمەندیەکانی ناسیۆنالیزمی کوردی و لێڵبونی ئاسۆکانی))(ئەحمەد زادە،٢٠١٢،ل٣٢٦) لێرەوە تێدەگەین کە لە سەر جیاوازی لە بنەماکانی ڕۆمانی مێژووی لای توێژەران ئەوا جیاوازی دەکەوێتە نێوان ئەو ڕۆمانانەیش کە بە ڕۆمانی مێژوویی دیاری دەکرێن.چونکە هەندێکجار ڕۆماننووس بە تەنها باسکرد لە کەسایەتیەکی مێژووی یان ڕۆڵی ئەو کەسایەتیە لە جوڵانەوەیەکی سیاسی یان ڕۆشنبیری یان کۆمەڵایەتی دەکات، یان هەندێکجار ڕۆماننووسی مێژووی لەبری کەسایەتی مێژووی باس لەڕووداوێکی مێژووی دەکات بە بێ باسکردن لەڕۆڵی کەسایەتیەکی دیاری کراو بکات لەو ڕووداوەدا. بۆنمونە ڕۆماننووس (بەختیار عەلی) لە ڕۆمانی (شاری مۆسیقارە سپییەکان)دا، کە باس لە کارەساتی تراژیدی ئەنفال دەکات،بە شێوەیکی هونەری و ئەدەبی بەرز باس لەو کارەساتە مێژوویە دەکات کە بە ڕووداوێکی لە بیرنەکراوی مێژووی گەلی کورد دا دەنرێت.((شاری مۆسیقارە سپییەکان لە دوای نیشتنەوەی تۆز و خۆڵی جێ پێی کەسایەتیە خایەڵییەکانی نووسەرەوە ڕووخساری مێژووی دەناسرێتەوە تاشەبەردی قورسی ئەنفال ،فلوتی منالێکی زامدار بەناوەندی ڕۆماندا تلۆر دەکاتەوە)) (سەعید ،٢٠٠٨،ل٧٣) ئەم ڕۆمانە بە دورودرێژی باس لە پرۆسەیەکی مێژووی دەکات بە بێ ئەوی ناوی کارەکتەرە سەرەکیەکانی ئەو ڕووداوەبهێنێت ،بەڵکو لە لایەن نووسەرەوە لە ڕێگەی کەسایەتیە خەیاڵیەکانەوە باس لە ڕووداوەکان دەکات .((ئەگەر شاری مۆسیقارە سپییەکان فەزای ڕەی ساڵانی ئەنفال بەجوانی وێنا دەکات، دیسانیش نە جەلادەتی کۆتر نە عەلی شەرەفیار و نە دالیا هیچیان کەسایەتی مێژووی نین)) (ئەحمەد زادە، ٢٠١٢،ل٣٢٥)واتە ڕۆمانی کوردی گێڕەرەوەی مێژووی گەلەکەیەتی ،ئەگەرچی بەشێوەی ڕاستەوخۆش ناوی کەسایەتیەکانی نێو ئەو مێژووەی نەهێنابێت،بەڵام هەر هەڵگری توخم و ئەدگارەکانی ڕۆمانی مێژوویی بووە،چونکە هەمیشە ویستویەتی لە ڕێگەی ئەم ڕۆمانانەوە هەم مێژوو بگێڕێتەوە ،هەم بیکات بە وانە و ئامۆژگاری بۆ ئێستا و داهاتویش ،کە ئەوەش خۆی لە ئامانجەکانی ڕۆمانی مێژوویدا دەبینێتەوە.

بەشی دووەم : کەسێتی مێژوویی لە ڕۆمانی (میرنامە) و (سێ هەنگاو و سێدارەیەک)دا :

تەوەری یەکەم / ڕۆمانی (میرنامە) وەك ڕۆمانێکی مێژوویی :

ڕۆمانی (میرنامە)کە بە ڕۆمانێکی مێژوویی دائەنرێت ،باس لەکەسایەتی (ئەحمەدی خانی) ئەکات،کاتی ڕووداوەکان لە نێوان ساڵانی (١٦٥٠ – ١٧٠٧ ز)کە هاوکاتە لەگەڵ کاتی لەدایکبوون تا مردنی خانی .بەڵام ڕۆمانەکە لەکاتی مردنی خانییەوە دەست پێدەکات ،کەبەشێوەیەکی گشتی پانۆرامای ڕووداوەکان لەسەر (٢٣) حەڵقە دارێژراوە ،ئەمەش وادەکات کەخوێنەر بێزار نەبێت لە خوێندنەوەی ڕۆمانەکە،لەگەڵ ئەوەیشدا ڕۆمانەکە بە شێوازێکی هونەری جوان و سەرنجڕاکێش نووسراوە هەروەها زمانێکی سادەو ڕەوانی تێدا بەکارهاتووە،چونکە نووسەر ڕۆمانەکە(جان دۆست) خۆی شاعیرە ،بەهۆی ئەو پاشخانە هونەری و ئەدەبییە دەوڵەمەندەی کەهەیەتی توانیویەتی چەندین وێنەی هونەر جوان بخولقێنێت ،کە چێژێکی تایبەتی بە ڕۆمانەکە بەخشیووە.

لەڕووی ناوەڕۆك وپەیامەوە ،ڕۆمانەکە لەچەندین بابەت دوواوە ،هاوشێوەی کۆشکێکە کە هەر پەنجەرەیەکی بەسەر دیمەنێکدا بڕوانێت ،بۆ نمونە بابەتەکانی وەك (سۆفی و سۆفیگەی) واتا پەیوەندی نێوان مرۆڤ وخودا،یان بابەتی (ئاین) کە خانی نایەوێت بەهۆی ئاینەوە میللەتەکی بەژێردەستەی بژی و سوڵتانەکانی عوسمانی وەك نوێنەری خودا قبوڵ نییە،دەیەوێت خەڵك لەوبارەیەوە هۆشیار بکاتەوە.یاخود بابەتی ناکۆکی نێوان (میر و میرنشینە کوردیەکان) کە وەك نەخۆشییەکی درێژخایەن لە نێو جەستەی گەلی کورددا بڵاوبووەتەوە ،هەمیشە هۆکاری سەرەکی بە هیلاکداچوون و نا ئاسوودەی گەلی کورد بووە.واتا بەگشتی ناوەڕۆکەکەی هەڵگری خەمی نەتەوەیی کوردە هەوڵدانە بۆ یەکریزی و شۆڕشکردنە بۆ ڕزگاری و سەربەخۆی ،نەوەك قبوڵکردنی دەسەڵاتی والی و سوڵتانە عوسمانییەکان بەناوی دین و دەوڵەتەوە .کەواتە خانی وەك مەلایەکی ئاینی و وەك ڕەخنەگر و ڕۆشنبیر و کەسێکی نەتەوەپەروەر وەك چۆن لە ژیانی واقیعدا هەبووە لەم ڕۆمانەدا باسکراوە،کەبێگومان هاوشان بووە لەگەڵ تێکەڵکردنی لەگەڵ فەنتازیا و خەیاڵێکی بەرزی ئەدەبی .ڕۆماننووس هەوڵیداوە کە لەچوارچێوەی ڕۆمانێکی مێژوویدا ،تەوزیفی کەسایەتی (ئەحمەدی خانی) بکات.

ڕۆڵی کەسێتی مێژوویی (ئەحمەدی خانی)

ئەم کەسێتییە کە هاوبەشە لەنێوان کەسایەتیەکی نەتەوەیی و ئەدەبیدا ،کە دەتوانرێت لە چەندین ڕووەوە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت و ئاماژەی بۆ بکرێت وەك کەسایەتیەکی مێژووی،یەکێك لەولایەنانە ،لایەنی (نەتەوەییە) کە(ئەحمەدی خانی) تەنها بەبیرە نەتەوەییەکەی توانیویەتی پێگەیەکی بەهێز لە نێوو مێژووی ئەدەبی کوردیدا بۆخۆی دابین بکات.جگە لەوەش هەوڵوتێکۆشانەکانی بۆ نووسینەوەی ئەدەبی کوردی وە گۆڕینی لە ئەدەبی فۆلکلۆر و سەرزاریی خەڵکەوە بۆ ئەدەبی نووسراو،ئەمەش بووە هۆی ئەوەی چەندین بەرهەمی ناوازە لەدوای خۆی جێبهێڵێت،لەوانەش دیارترینیان (مەم و زین)ە واتا بەشێوەیەکی گشتی باسکردن لە (ئەحمەدی خانی) یەکسانە ،بە باسکردن لە نیشتیمانپەروەری و بیری نەتەوەیی ،چونکە ئەحمەدی خانی توانیویەتی لە داستانە شیعری (مەم و زین)دا ،لەژێر پەردەی باسکردنی ئەشقی نێوان مەم و زیندا باسی چەندین بابەتی دیکەی وەك نەتەوەپەروەری و یەکگرتنی گەلی کورد و سوودوەرگرتن لەئاین بۆ خزمەتی نەتەوە ... هتد.لەم ڕۆمانەدا(میرنامە)(جان دۆست)ی ڕۆماننووس لەڕێگەی گێڕەرەوەکانەوە زۆربەی لایەنەکانی ژیانی پاڵەوانی ڕۆمانەکە کە (ئەحمەدی خانی) دەخاتە ڕوو،دیمەنەکانی نێو ڕۆمانەکە بەجۆرێك دەستپێدەکات کە خوێنەر تامەزرۆی زووتر تێپەڕبوونی ڕووپەڕەکان دەکات بۆ زانینی زانیاری زیاتر لەهەمبەر ڕووداوەکانی دوای ئەوە یان هەر خودی ئەو ڕووداوەی کە لە لاپەڕەکانی سەرەتادا ڕوو دەدات وەك (مردنی خانی ،سوکی تەرمەکی ، بارانی ڕەش یان مەرەکەب،تەڕنەبوونی کفنەکە ...هتد) ئەم نهێنیانە هەمووی دەبێت بە گرێ لای خوێنەر دەیەوێت بەدوای وەڵامی ئەو پرسیارانەدا بگەڕێت کە کەسێتیەکانی ناو ئەو ڕۆمانە هەیانە.سەرەڕای ئەوەیش باس لە بەهێزی کەسێتی خانی دەکات کە چۆن لەلایەن میر و دەسەڵاتدارانی ئەوسەردەمەوە ،بەڵام ئەم خۆی لێ بەدوورگرتوون تەنها داوای مافی نەتەوەکەی لێکردوون ،بڕیاری داوە تا جێبەجێکردنی داواکارییەکانی نەچێتە دیوەخان و بارەگاکانیان .واتە لەم ڕۆمانەدا زۆربەی تایبەتمەندنیەکانی کەسێتی مێژوویی لە

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

کەسێتی خانیدا بەدی دەکرێت،بەجۆرێك کەم ڕۆماننووسی کورد هەیە بتوانێت بەوجۆرە مێژووی شاعیر یان سەرکردە و ناودارانی کورد لە چوارچێوەی ژانرێکی ئەدەبی وەك ڕۆماندا جێگەبکاتەوە.

کەسێتی سەرەکی لە ڕۆمانی میرنامە دا :

وەك پێشتر ئاماژەی پێکرا (ئەحمەدی خانی) پاڵەوانی ڕۆمانی (میرنامە)یە و ڕۆڵی کەسێتی سەرەکی دەگێڕێت ،بەڵام پاڵەوانێك کەزیاتر لەلایەن چەندگێڕەرەوەیەکی جیاوازەوە وەسف دەکرێت و بەشی زۆری ژیانی دێتە گێڕانەوە،ئیدی هەر گێڕەرەوەیەك و بە پێی ئەو بوارەی کە بەرکەوتنی هەبووە لەگەڵ خانیدا و هەریەکەو لەڕوانگەیەکەوە باسی دەکات ،بەڵام بەگشتی و باسەکە لای سەرجەم گێڕەرەوەکان باسی گەورەیی ونەفس بەرزی خانی و ڕۆشنبیری و خەمخۆری بۆ گەل و یەکڕیزیی کوردانە یاخود باس لە ئەو دیدە عاریفانەی خانی دەکەن ،کە لەمەڕ بابەتی عەشق و خۆشەویستی هەیبووە،بەم جۆرە بە نزیکەیی سەرتاپای ژیانی خانی وەك کەسێتییەکی سەرەکی خراوەتە ڕوو هەر لە کاتی لەدایکبوونییەوە تا دەگاتە ڕۆژی مردن و کاتی ناشتنەکەی ،کە لەسەر زاری (سەلاحەدینی سەحاف) بەم جۆە باسی کاتی لە دایکبوونەکەی دەگێڕێتەوە و دەڵێت ((مەلا ئەلیاس کوڕەکەی خۆی لە ئامێز گرتووە لە پەنجەرەکەوە دەیڕوانییە بارانەکە و گوتی : لە قورئاندا باران مانای خێردێت هەروەها بە مانا بەدیۆمیش دێت ،لەبەر ئەوە ئەم کوڕەی من یان دەبێتە کەسێکی مەزن ،یانیش بەڵا و چورتمێکی گەورەی بەسەردا دێت. ئەوە بوو ناوی ئەحمەدی لێ نا .))(دۆست ،٢٠١٧،ل ١٧٠)هەرچەندە لێرەدا ئاماژە بە کاتی لە دایکبوونەکەی نەکراوە بەڵام ڕۆماننووس زۆر لێهاتوانە ئەم سەرەتای لە دایکبوونەی بەچەند هۆکارێك دەبەستێتەوە بە کۆتای ژیانی خانی و سەرەتای دەستپێکی ڕۆمانەکە ،کە ئەویش ((سوبحانەڵلا !ئەو ڕۆژەی خانیی کوڕی گوڵینگاری کچی قەرەخان بەگی پسیانی هاتە دنیاوە ،بە هەمان شێوە باران بوو ،باوکی ڕەحمەتیم بەم ئاواییە دەیگێڕایەوە و دەیگوت : دەمێ لەکەتانی سپیان پێچا و قوماتیان کرد هەڵیانگرت و بۆ حوجرەکەی باوکیان برد تاکو مزگێنی بدەنێ ،ئەویش بچرپێنێتە گوێی کوڕەکەیە و ناوی لێ بنێ،کەچی قوماتەکە تەڕ نەبوو بوو ،هەموو ئەوانەی لەوێ بوون سەراسیمە بوون ،ئەوەی بینیان بۆ باوکی خانیان گێڕایەوە)) (دۆست ،٢٠١٧،ل ١٧٠) تەڕنەبوونی ئەو پارچە پەڕۆیەی کە خانی لێپێچراوە هاوشێوەی کفنەکەی تەڕنابێت ،هەروەها لە هەردوو کاتەکەیشدا بارانی بە خوڕ دەبارێت ،کە ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ لێهاتووی ڕۆماننوس لە بواری گرنگیدانی بە پلۆت لە ڕۆمانەکەدا،کە ڕێگە بە هیچ ڕووداوێك نادات ،کە بەبێ هۆ ڕووبدات. پاشان ڕۆماننوس باس لە قۆناغێکی دیکەی ئەم کەسێتیە سەرەکییە دەکات ،کە ئەویش قۆناغی هەرزەکاری و سەرەتای عاشقبوون و ئاشنابوونە بەو جیهانە جیاوازەی کەلە کۆتایدا خانی کرد با عاریفێك و هەمووشتێکی لە پێناو ئەم خۆشەویستیەدا کردە قوربانی ،کە ئەویش خۆشەویستی (شەنگێ)بوو.کە بەجۆرێك سەرتاپا بیر و هۆشی خانی داگیرکردبوو ،دەنگوباسی خۆشەویستیەکەیان بەجۆرێك بڵاوبوویەوە کە هەمووکەس لە بایەزید دەیزانی کە سەرچاوە و ئیلهامی شیعرەکانی (خانی) دەگەڕێتەوەی بۆ عەشق و خۆشەویستی ئەو کیژەی ناوی (شەنگێ)یەلە ڕۆمانەکەدا باسکردن لەم خۆشەویستیە ئاوێزانە بە باسکرن لە کێشەی کۆمەڵایەتی نێو کۆمەڵگەی کوردی لەو سەردەمەدا ،کەئەویش لەبەرچاو نەگرتنی خواستی کچەکە بووە ،بەڵکو ئەوە باوکی کچەکە بووە بڕیاری دەربووە نەك خودی کچەکە هەر بۆیە (شەنگێ) شوو بە پیاوێکی بەتەمەن دەکات ،بەزۆرلێکردنی باوکی ،تەنها لەبەر ئەوەی خانی لەخێزانێکی دەوڵمەند نەبووە ،باوکی شەنگێ ڕێی پێنەداوە کە شووی پێ بکات.بەڵام ئەوە نەبووە هۆی ئەوەی کەخانی بەتەواوی گۆشەگیر و بێچارە بکات،((ئەوینی ڕاستەقینە ئەوەیە تۆ لە ناوکڵپەی ئاگری خۆشەویستیدابیت ،بێ ئەوەی ئاە بکەیت و دەنگت لێوەبێت ،بە ئارامی بمێنیتەوە،نەك وەك عەشقە شێتەکان ئاهوزارت بێت و بکوڕزێیتەوە))(دۆست ،٢٠١٧،ل١٣٩)واتە خانی ئەم ئەوینەی وەك هۆکارێك بۆ بەردوامی ژیان و وزەی مانەوەی خۆی سەیرکردووە نەك هۆکارێك بۆ لاوازی و بێهێز دەرکەوتن،بەڵام سەرەڕای ئەوەش خانی وەك پاڵەوانێکی مەیدانی عیشق و ئەڤینداری ناوی خۆی بە بەرزی دەهێڵێتەوە ،خۆی وەك ئەو پەپولە دێتە بەرچاو،کە لە پێناو گەشتن بە تیشکی مۆم ئامادەی گیان بەخشینە((کابەی ئەوینی پەروانە مۆمە،سەماکردنەکەیشی تەوافە ،تاوەکو گیانیش دەبەخشێت بەدەوریدا دەخولێتەوە...بۆ سی ساڵ دەچێت پەروانەی دڵی من لە کوانوی ئەوینیدا دەسوتێ و لەژەنگی دنیا پاك دەبێتەوە))(دۆست،٢٠١٧،ل١٣٩)

هەر بۆیە دەتوانین بڵێین (شەنگێ) وەك كارەكتەرێكی لاوەكی كاریگەری زۆری هەیە بەسەر كارەكتەری سەرەكییەوە،بەشێكی زۆری بیركردنەوە ڕەفتارەكانی پاڵەوانی ڕۆمانەكەدەگۆڕێت .

لایەنێكی دیكە كەسێتی سەرەكی وەك كەسێتییەكی مێژوویی ،لایەنی عیرفانی وبەهێزی پەیوەندیەتی لەگەڵ خودادا ،خۆی لە دونیای فانی بە دورگرتووە،و باوەشی بە دونیا نەكردووە بەڵكو هەمیشە هەوڵیداوە پەرە بەو عیشقە بدات كە بەرامبەر خودا هەیەتی ((شوشتنی دڵان بە فرمێسك دەبێت ئەوی نەگریت لە دڵیدا ئەستورتر دەبێت ،ئەو دڵەی نوێژی پاقژ دەخوازێت ،دەبێت بەئاوی چاوان دەستنوێژ هەڵگرێت نەك بە ئاوی جۆگەلە))(دۆست ،٢٠١٧،ل١٣٩)هەر بۆیە كەسێتی سەرەكی لەم ڕۆمانەدا هێندەی گرنگی بەلایەنی ناخ و دەروون و ناوەوەی مرۆڤ دەدات ،هێندە ڕوكەش وڕووخساری مرۆڤ و شتەكانی دەوروبەری جێگەی بایەخی نەبووە.لەبەر ئەوە پێیوایە خوداپەرستی تەنها بە ڕووكەشنابێت ،بەڵكو دەبێت لە ناوەوە و لە ناخەوەهەست بەو پەیوەندییەی نێوان خۆی و خودا بكات .دەبێت بە فرمێسك دەستنوێژبگرێت نەك ئاوی جۆگەلە.كە ئەوەش دوا پلەی عیرفانیەتە.

سەبارەت بەمامەڵەی كارەكتەری سەرەكی لەگەڵ كارەكتەرەكانی چواردەوری ،دەردەكەوێت كە خانی وەك كارەكتەری سەرەكییە مامەڵەی وەك كەسێكی ڕۆشنبیر و پیاوچاكێكی تێگەیشتوو لە دین و دنیا لەگەڵ چواردەورەكەی كردووە.بۆ نمونە كەسێتیەكی وەك (تەیموری فاسق)كە ،وەك ڕەهەندی كەسێتی ،كەسێتییەكی مەشروب خۆر و نەویستراوە لە نێو كۆمەڵگەدا،بەڵام خانی وەك كەسێكی ئاسای وخۆشەویستی خۆی ئامادەیە گوێی لێبگرێت ، وەك حەكیمێك وەڵامی ئەوكەسانەیش دەداتەوە كە پێیان وایە خانی كارێكی خراپ دەكات ،كە ئەو لەو پێگەیەدایەو بەوجۆرە ڕێگە بەسەردانیكردنی (تەیموری فاسق)دەدات بۆلای و دەڵێت ((ئەگەر یەكێكتان ویستی پێڵاوەكانی چاكبكاتەوە نایباتە لای پینە دۆز ؟ ئەگەر یەكێكتان نەخۆش كەت ناچێتە لای لوقمان ؟ ئەمەش حاڵی تەیمووره.ئەگەر نەیەتە جڤاتی من و گوێ لەئامۆژگارییەكان نەگرێت ،كێ لەئێوەدەچێتە لای بۆ مەیخانە ،تاكو ڕێگەی ڕاستی پێنیشان بدات ؟))(دۆست ،٢٠١٧،ل١٤٠) واتە خانی نەیویستووە وەك بەشێك لە مەلاكانی ئەوسەردەمە تەنها ئەو فەقێیانە بێنە كۆڕەكەیەوە ،كە بە بێدەنگی و بەئەدەبەوە لەبەردەمی دادەنیشتن ،بەڵكوئەم وەك كەسێكی زۆر خاكی و سادە خۆی زۆرجار داوای لە تەیمور دەكرد قسەی بۆ بكات .بێگومان ئەم خۆبەكەم زانینەی (خانی) تەنها بەرامبەر خەڵكی ئاسایی و هەژاربوو،ئەگینا بە پێچەوانە بەرامبەر دەسەڵاتداران و میرەكان خۆی لە زۆر لە ئەوان پێ گەورەتربووە ،تەنانەت ڕەخنەی لە لە مەلای جەزیری گرتووە،كە لە دیوانی میرەكاندا بووە و ستایشی كردون ((ئەز مەلای جەزیری سووچدار دەبینم كە مەتح و ستایشی دەكات ،داوای مردن بۆ نەیارانی دەكات ! زانا و شاعیر نابنە لایەنگیری ستەمكار ، ئەو ئەگەر نزیكیان بووەوە دەبێت ئامۆژگاریان بكات .نەك ببێتە كۆیلەی بەردەرگایان و لەكۆشكەكانیاندا غوڵامیان بۆ بكات،یا ببێتە مەیتەری ئەسپەكانیان))(دۆست ،٢٠١٧،ل ١٥٩) كارەكتەری سەرەكی لەم ڕۆمانەدا وەك كەسێكی مێژووی ڕەخنە لە كارەكتەرێكی دیكەی مێژووی دەگرێت ،كە ئەویش (مەلای جزیری) یە، ئەم دووكەسێتیە مێژووییە هەردوو خاوەن پێگە و سەنگی تایبەتن لە نێو مێژووی ئەدەبی و كوردیدا ،بەڵام خانی زۆر بە جوانی ڕەخنەكەی گرتووە و پێی وایە (مەلای جزیری) وەك مامۆستای ئەوە،دەڵێت ((- وای جزیری !ئەو چرای شەوی كوردستان و زەیتی قەندیلۆكەی ئاشقانە ،هەرگیز لێی زویر نابم.گلەیی وگازندەم لێ هەبوو ،بریا ئەو ستایشانەی نەكردایە،لەمەی بترازێ من هیچ ڕەخنەیەكم لێی نییە.ئەو مامۆستای هونەر و پێشەنگی ئاڵا هەڵگرانیەتی ،بە هۆنراوەكانی شان لە شانی حافزی شیرازی دەدا،من كێم هەتا لێی زویربم ؟))(دۆست،٢٠١٧،ل١٦١) ئەم ڕەخنە و لە خۆبردووییەی خانی زۆر كارێكی گەورە و جێگەی بایەخە ،چونكە وەك دیارە ڕەخنەكەی لە خودی خۆی نەبووە بەڵكو لەچەند بەرهەمێكی شیعری بووە،واتە ڕەخنەكەی دەچێتە چوارچێوەی ڕەخنەی بابەتییەوە نەك ڕەخنەی خودی و كەسییەوە. خانی خۆی لە دیوانی میرەكاندا ژیاوە و ڕاوێژكاریان بووە،بەڵام هەرگیز نەیهێشتووە ئەمەببێتە هۆی ئەوەی كەبەكەم سەیربكرێت یاخود لە چەوتی و خواریەكانیان بێدەنگبێت ،ئەوەیشی وەك ڕێزێك بۆ كەسێتی و پێگەی خۆی سەیركردووە ((كاركردنم لە دیوان مانای پشتگیریكردن نییە لێیان ،ئەگەر زوڵم بكەن لێیان بێدەنگ نابم ،من ڕاوێژكاریانم نەك كۆیلەی بەر دەرگایان ، تائێستا هۆزانێكم بۆستایش وپیاهەڵدانی هیچ یەكێك لەوان نەنووسیووە،لەپێناو كورددا چیم لەدەستبێت دەیكەم...من بێدەنگ نامێنم ئەركی زانایانە ئەگەر سەریشیان

تێدا بچێت ڕاستی بڵێن و بە ڕووی میراندا بوەستنەوە))(دۆست ،٢٠١٧،ل١٦٢) واتە خانی وەك كەسێتییەكی سەرەكی بەهێز دەردەكەوێت لە ڕۆمانەكەدا،ئەم بەهێزیەیشی دەگەڕێتەوە بۆ بڕوابەخۆبوونی لەسەر داوا ڕەواكانی ،چونكە دواكارییەكانی شەخسی نەبوون بەڵكو بۆ خزمەتی گەلی كورد و خودی میرەفەرمان ڕەواكانی ئەو سەردەمەیش بووە. واتە دەكرێت ڕۆڵی ئەم كەسێتیە جگە لەوەی وەك شاعیرێك یان مەلایەكی دینی و عاریفێك،دەكرێت وەك كەسێتیەكی نیشتیمانی و ڕێنمایكەرێكی میرە فەرمانڕەواكانی ئەوسەردەمە سەیربكرێت ،هەروەها هەوڵی دەرخستن و گەشەپێدانی زمانی كوردی داوە،هەرچەندە لەو سەردەمەدا نووسین بەزمانی كوردی قەدەغەبووە،بەڵام خانی زانیویەتی كە خۆشەویستی و گەشەسەندنی زمانی كوردی دەبێتە هۆی زیاتر گەشەسەندنی بیری نەتەوەیی.هەروەها هەمیشە ئامۆژگاری میرە كوردەكانی كردووە،كەیەكبگرن ودژی داگیركەر بجەنگن ،نەك سیقە ومتمانە بە توركان بكەن ((چەند جارم بە میر گوت باوەڕ بەتوركان مەكە،چەندجارم پێ گوت لەسەر ڕێگەی میر محەمەدی میری سەرحەدان بڕۆ ،دەست نێ ناو دەستی ،بەگوێی نەكردم ئەوەتا بەچاوی خۆتان بینیتان چی بەسەر هات !!!))(دۆست ،٢٠١٧،ل ١٦٣)ئەم ئامۆژگاریانەی خانی ڕۆڵ و پێگەی ئەو دەدەخەن ،كە لەو سەردەمەدا توانیویەتی زۆر ڕاشكاوانە بۆچوونەكانی بە میرەكان بڵێت .كەئەوەش نیشانەی بەهێزی كەسێتی خانی دەردەخات .بەڵام خانی كاتێك دەزانێت ئیدی ڕاوێژەكانی نابنە هۆی گۆڕینی هەڵوێستی میرەكان بڕیاری دوركەوتنەوەیان لێدەدات و ئیدی دوای چەندین داواكاری میر ،ناگەڕێتەوە بۆ دیوانی میر بەڵام پێیان دەڵیت ،ئەنجامی ئەم یەك نەگرتنەتان لە ناوچوونی خۆتانە ((ئاگر گەیشتە جێی میراتیش.ئێوەش ئەی میرەكان پەند وەرناگرن و دەبنە براكوشتەی یەكدی .ئاسودەیی خەڵكتان بەلاوە گرنگ نییە ،بەڵكو ئەوە گرنگە هەر یەكەتان بە پشتیوانی توركان چەقۆ لە ملی یەكتر بسوون،مزگێنیتان دەدەمێ بەم زوانە خۆری دەوڵەتتان بەرەو ئاوابوون دەچێت.))(دۆست ، ٢٠١٧،ل١٦٤) واتە خانی وەك ڕاوێژكارێك و خەمخۆرێكی نەتەوەكەی كاریكردووە نەك تەنها،قسەی خۆی بكات و گوێ بە دەرئەنجامی ڕوایژەكانی نەكات ، چونكە ئەمیش خۆی لەئاستی بەرپرسیارێتیەكی گەورەدا دەبینێتەوە ،خۆی هیچ پێ كەمتر نییە ،لە میر و دەسەڵاتدارنی ناو كۆشكەكەكان،بگرە خۆی پێ زیاتریشە لەئەوان .((ئەو فەرمان ڕەوایە ،بەڵێ: منیش زانام ،من دەنگی ئەو خەڵكەم،ئەگەر میر گوێ لەو دەنگە نەگرێت ئەوا دەبێتە فیرعەونێكی نوێ،ئەو زانایەنی خودای خۆیان دەناسن ،سڵ لە میران ناكەنەوە))(دۆست،٢٠١٧،ل١٦٥)خان وەك كەسێتییەكی سەرەكی لەم ڕۆمانەدا،كاریگەری لەسەر زۆرینەی كارەكتەرەكانی دیكە هەیە،چ لە هەڵسوكەوتی ڕۆژانەدابێت یان شێوازی بیركردنەوە تێگەیشتنیانبێت دەربارەی شتەكانی دەوروبەر ،چونكە ئەوسەرەمی خانی تێدا ژیاوە ڕرماننووس لە ڕێگەی یەكێك لەكارەكتەرەكانەوە ئەوەدەگێڕێتەوە كە لەو سەردەمدا كە ژیانی كەسێكی نالْبەند ،لە ژیانی شاعیرێك یان نووسەرێك باشترە.ئەمەش بووە بە جێگەی داخ وپەژارە لای خانی ((وڵاتێك نالْی كەری لەكتێب زیاتر تێدا بفرۆشرێت،ئەوەشارێكە تووك ونەفرەتی خوا لێی داوە،دەبێت خەڵكەكەی ناڵ بكرێ، نەك سمی گوێدرێژەكان))(دۆست ،٢٠١٧،ل١٧٧) واتە ڕەخنەی خانی تەنها لە دەسەڵاتداران نەبووە،بەڵكو ڕووی دەمی لە خەڵكی بووە بەشێوەیەكی گشتی ،كە خەڵكی ئەو سەردەمە بایەخێكی ئەوتۆیان نەداوە بە بواری ڕۆشنبیری و خوێندن و خوێندنەوە،بەڵام سەرەڕأی ئەوەیش كاریگەری كەسێی خانی و كتێبەكەی (مەم و زین) سنوری ناوچەكەی خۆی و ناو كوردانی بڕیبوو بە جۆرێك لەلایەن سوڵتانی عوسمانی وپاشای سەفەویەكانەوە داوای بێدەنگ كردنی خانی و لەناوبردنی كتێبەكەییان دەكرد((دانەیەك لە كتێبەكەی كەوتبووە دەست پاشای وان و خانی تەورێزیش زانیاری لەسەر هەبووە.هەردووكیان هەڕەشەیان لە میری دانامان دەكر و چاویان لێ سوردەكردەوە،هەردووكیان پەیكی خۆیان بۆلای ناردو گوتیان :ئەم شێخەی ناوی خانییە ،پیاوێكی مەترسیدارە ، كتێبەكەیشی ڕەشمارێكە و لەناو خەڵكیدا ئەم دەست و ئەو دەست دەكات ، بۆ پاراستنی تەناهی و ئارامی دەوڵەتی عوسمانی و مەملەكەتی سەفەوی ، دەبێت چارەیەكی بكرێت))(دۆست ،٢٠١٧،ل ٩٢) ئەوەش نیشانەی بەهێزی و كاریگەری خانی و نووسینەكانی بووە بەتایبەتی (مەم و زین)كە سوڵتانی عوسمانی و دەسەڵاتدارانی سەفەوی لەو پەیام و مەبەستە تێگەیشتن كە خانی هەیەتی و ترسیان لەوە هەبوو ئەگەر ڕۆژێك خەڵكی بەدلیس لەم پەیامە تێبگات و ئەگەر دەسەڵاتدار و میرە كوردەكان لە گرنگی و گەورەی مەبەست و ئامانجی خانی تێگەیشتن ،ئەوكاتە چی سەرئێشەیەك بۆ ئەوان درووست دەبێت ،ئەوكاتە چۆن هەموان پێكەوە داوای ئازادی و سەربەخۆیی ومافی نەتەوەیی خۆیان دەكەن، بەڵام سەرەڕای ئەوەش تەمەنی خانی بەپایان گەیشت ئەومەترسیەی

ئەوان وەڕاست نەگەڕا،واتاهەرگیز نەخەڵکی و نە میرەکان تێنەگەشت خانی شینی چی دەکات،لەبەر ئەوە خانی لە کۆتای تەمەنیدا وەك پاڵەوانێك بە ویژدانێکی ئاسوودەوە ،وەك کەسێتییەك کە هەستبکات ئەوەی ئەرکی سەرشانی بووە ،بەجێیهێناوە و ئەوەی ماوەتەوە جێبەجێکردنیەتی لەلایەن میر و دەسەڵاتدارانی ئەو سەردەمەوە،گوتی ((من قسەی خۆم کرد ،ئیدی لەسەر کورد و میرانیەتی لێم بگەن ،من تەمەنێکیتر لە پەروەردگار ناخوازم ،لێ ئەگەر جارێکیتر بێمەوە سەر ئەم دنیایە،هەمان ئاخاوتنی خۆم دووبارەدەکەمەوە ،تاکو دووبەرەکی و براکوژی لەنێوان کوردانده بمێنێ ،هەتا شەڕ و بێخاوەنی و ستەم و ژێردەستەیی بمێنێت، من هەمان ئەو قسانە دەکەمەوە))(دۆست ،٢٠١٧،ل١٨٠) واتە خانی وەك ئەو مەلا ئاینیەی کە ڕێنماییە ئاینییەکان دەگەیەنێتە گوێگران و پەیڕەوکەرانی بەڵام مەسولیەتی جێبەجێکردنی ناگرێتە ئەستۆ ،بەڵام بێگومان هەموو ڕێنماییەکانی لەبەرژەوەندی خەڵك و دەسەڵاتداران و نەتەوەکەی بووە،بەڵام ئەوەی جێگەی داخ و نیگەرانیی خانی بووە ،کە ئامۆژگاریەکانی بە فیرۆچوون ،بۆیە لەسەرەمەرگدا خانی بەوپەڕی ئاه و حەسرەتەوە دەڵێت ((نە میر ونە ڕەشە خەڵکەکەی بایەزید و دەوربەریشی گوێیان بۆ ئامۆژگاریەکانەم ڕادێرا))(دۆست ، ٢٠١٧،ل١٨٠)واتە خانی وەك کەسێتییەکی مێژووی ئاوات و ئامانجی تەنها پێشخستنی دەسەڵاتداران و میرەکان نەبووە ،بەڵکو ڕووی دەمی لە خەڵکی ئاسایی بووە بە شێوەیەکی گشتی .کەواتە کەسێتی سەرەکی لەم ڕۆمانەدا تەنها پەیوەست نەبووە بەو ڕووداوانەوە کە کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر ژیانی کەسی خۆی هەبووە ،بەڵکو هەوڵی باشکردن و بەرەوپێشبردنی ژیانی هەموو خەڵکی ناوچەکەو کوردان بووە بەگشتی ،کە ئەوەش تایبەتمەندی ئەو کەسێتیانەیە ،کە بەکەسێتی مێژووی دادەنرێن .

تەوەری دووەم / کەسێتی مێژوویی لە ڕۆمانی سێ هەنگاو و سێدارەیەك دا :

ڕۆمانی سێ هەنگاو و سێدارەیەك دەربارەی شەوی لە سێدارەدانی (شێخ سەعیدی پیران)ە،کە نووسەری ڕۆمانەکە هەر لە ناونیشانی ڕۆمانەکەوە ،خوێنەر تووشی تێرامانێك دەکات وخوێنەر کەمەندکێش دەکات بۆ وەڵامی ئەو پرسیارەی ئایا دەکرێت ڕۆمانێك بنووسرێت تەنها لە سەر ڕۆشتنی سێهەنگا و تا دەگات بە سێدارەیەك؟؟ بەڵام پاش ئەوەی دەست بە خوێندنەوەی یەکەمین لاپەڕەدا تێدەگات جگە لە سێ هەنگا و ئەم ڕۆمانە چەندین باس و ڕووداوی دیکەی لە خۆ گرتووە،وەك بابەتی خۆشەویستیەکی پاکی گەنجانە بۆ کچە شۆخێك بە ناوی (پەریخان) و خۆشەویستیەکی عاریفانە بۆ خودا ،کە تا خانکاندنیشی شیخ رووی نەهات سەر بەرزبکاتەوە و پرسیارەکەی لە خودا بکات،هەروەها خوێنەر تێدەگات ،کەئەم سێهەنگاوە هاوتایە لەگەڵ سێ قۆناغ لە ژیانی شێخ سەعیدی پیراندا ،واتە بە گشتی فەزای ڕۆمانەکە باس لە ڕابردوو دەکات ،کە ڕۆماننووس لە ژێرناوی سێ هەنگاودا بە وردی ئاوڕ لە سێ قۆناغی ژیانی شێخ سەعید داوەتەوە،کە شێخ سەعید خۆی هەم کەسێتی سەرەکی و پاڵەوان و گێڕەرەوەی هەمووشتزانی نێو ڕۆمانەکەیە،کە سەرەتاکانی قۆناغەکان بەم شێوەیە دەست پێدەکات:

هەنگاوی یەکەم گوزارشتە لە قۆناغی یەکەم یان قۆناغی سەرەتای ژیانی شێخ هەر لە منداڵی و شێوازی خوێندن و هاوڕێیەتی فەقێکانی هاوڕێی تا دەگاتە ئەوەی کە وردە وردە دەبێتەگەنجێکی تازە هەڵچوو،ڕۆژێك لە کاتی گەڕانەوەی بۆ ماڵەوە کچێك دەبینێت لە ماڵی خۆیاندا ،زۆر سەرنجی ڕادەکێشێت و ئاشقی دەبێت،کە ناوی (پەریخانە) کچی هاوڕێیەکی باوکییەتی ،بەئاوارەی هاتووەتە ماڵی شێخ سەعید،بەڵام ئەشق و خۆشەویستیەکەیان درێژە ناکێشێت و پاش ئەوەی شێخ ڕۆژێك دەگەڕێتەوە داوای جامێك ئاو لە پەریخان دەکات،پەریخان دەکەوێتە ناو بیرەکەوە و دەخنکێت،شێخ بەو هۆیەوە تا لە سێدارەدانی ئەم دیمەنەی لەبەرچاو لانەچوو ،تینوێتی بەردەم پەتی سێدارەی بۆ ئەوکاتەدەگەڕاندەوە. هەنگاوی دووەم،وەك قۆناغی دووەمی ژیانی دێتە باسکردن ،لەم هەنگاوەدا شێخ دەکەوێتە یادی ئەو سەردەمەی کە هەوڵی هەڵگیرسانی شۆڕشێکی بەرفراون لەگەڵ شێخ و مەلا و کەسایەتیە کوردەکان دەدا ، بە کۆمەڵێك خەون و خولیاو ئامانجی گەرەوە دەستی پێکرد ،دژی دەسەڵاتی داگیرکەری تورك ،کە شێخ ئامانجی دروستکردنی کیانێکی نەتەوەیی سەربەخۆ بوو بۆگەلی کورد لەو بەشەی کوردستان ،بەڵام بەداخەوە ئەم هەنگاوەیشی وەك هەنگاوی یەکەم

به دڵشکاوی و نامورادی کۆتایی هات

هەنگاوی سێیەم ،کە ئاوڕدانەوەیە لە کاتی دەستگیرکردن و کۆتای پێهێنانی شۆڕشکەی ، کە هاوشێوەی کۆتا هەنگاویەتی بۆ بەر پەتی سێدارە و دەزانێت ،ئیدی تەواو لە دنیای ڕۆشن ژیان بۆ ئەوکۆتای هاتووە،دەزانێت چیدی گەشتن بە خەون وئامانجەکانی تەنها خولیا و خەیاڵێکە .بەڵام لێرەدا هەست بەسەربەرزی و شکۆمەندی خۆی دەکات ، کە تەنانەت دوای مردنیشی نەوەکانی دووای خۆی ناوی ئەو بە ڕێزەوە دەهێنن و ئەو خەبات و تێکۆشانەی ئەو بۆ هەمیشە بە بەرزیی دەنرخێن .

ئەم ڕۆمانە لەلایەنی هونەرییەوە ،دەتوانرێت بە ڕۆمانێکی سەرکەوتوو لە خانەی ڕۆمانە مێژووییەکاندا دابنرێت.هەروەها دەتوانرێت بە ئەزمونێکی نویٚ لە ڕۆمانی کوردیدا دابنرێت،چونکە لەم ڕۆمانەدا جگە لەگێڕانەوەی چەند ڕووداوێکی مێژووی وباسی چەند کارەکتەرێکی مێژووی ،لەهەمان کاتدا لایەنی تەکنیکی و هونەری فەرامۆشنەکراوە،خوێنەر هەست بەبوونی چەندین وێنەی هونەری نایاب دەکات بە درێژای ڕۆمانەکە،کە ئەوەش وا لە خوێنەر دەکات کە هەستبکات دیمەنەکان بەچاوی خۆی دەبینێت،یان وەك ئەوەی سەیری فیلمێکی سینەمای بکات وایە،کە هەر لەسەرەتاوە (شێخ سەعید)تەرمی هاوڕێکانی بەهەڵواسراوی بەپەتی سێدارەوە،بە هێشووە تریٚ دەچوێنێت،و بۆنی گوریسی چەورکراو بە بۆنی دارچناری تازەپاککراو دادەنێت.هەروەها دەیان وبگرە سەدان وێنەی دیکەی هونەری تێدایە،جگە لەوەش بە زمانێکی زۆر ڕوون و ڕەوان نووسراوە ،خوێنەر هەست بە هیچ گریٚ و نارەحەتییەك ناكات ،بەڵكو بەوپەڕی چێژەوە وەك ئەوەی پارچە پەخشانێك بخوێنێتەوە،هێندە سادە و ڕەوانە.ئەم ڕۆمانە لەڕووی ناوەڕۆکەوە،مەبەست و پەیامێکی گەورە و گرنگی لە خۆیدا هەڵگرتووە.کە ئەویش هەڵدانەوەی لاپەڕەکانی مێژووی ژیانی سەرکردە و شۆڕشگێڕ و شەهیدی نەتەوەیی (شێخ سەعیدی پیران)ە.نەك تەنها بە مەبەستی زیندوو هێشتنەوەی یادی ئەو سەکردە مەزنە بەڵکو بۆ سوود وەرگرتن لەئەزموون و مامەڵەی ئەو لەگەڵ ناوخۆ و دەرەوەی میللەتی کورد خۆی.

بێگومان لەم ڕۆمانەدا سەرجەم تەکنیك وبنەماکانی ڕۆمانێکی سەرکەوتوو بەدی دەکرێت،وەك (کەسایەتی ،ڕووداو ،کات ، شوێن، تێم ،پلۆت ، دایلۆگ ،مەنەلۆگ ،فلاشباك، وەسف ،گێڕەرەوە...هتد)هەریەکە لەم بنەما و تەکنیکانە بەشێوەی هونەری بەرز و بەشێوەیەکی شیاو لە شوێنی خۆیدا بەکارهاتووە.بەڵام وەك ئاشکرایە سەرجەم ڕووداوەکانی نێو ڕۆمانەکە لە زاری پاڵەوانەوە و لە شێوەی فلاشباکەوە دەگێڕدرێتەوە،کە پاڵەوانەکەلە دۆخێکی نۆستالۆژیادایە ،بەدەم بڕینی سێ هەنگاوەوە بۆ سەر تەختەی ژێر پەتی سێدارەکە،ئەم ڕووداوانەی دێتەوە بەرچاوبەشێوەیەکی ئەندێشەئامێز دەیگێڕێتەوە،جار جاریش لەباسی(ئەو دوو پۆلیسەی کە هەردوو قۆڵیان گرتبوو یاخود ئەو دەنکە زیخەی لەنێو پێڵاوەکانیدایە،یان ئەو تینوێتیەی کە قوڕگی وشك کردوە) خوێنەر بەئاگا دێنێتەوە کەئەوەی دەیگێڕێتەوە ڕابردووە ،چونکە بە هۆی پلۆتی ڕۆمانەکەوە خوێنەر لە نێو ڕووداوەکاندا ڕۆدەچێت،کە ئاگای لە کاتی ڕووداوەکان نامێنێت،ئەوەش بەهۆی بەتوانای ڕۆماننووسەوە لە سوود وەرگرتن لەتەکنیکی کات.کەئەوەش یەکێکە لە بنەماکانی ڕۆمانی مێژووی سەرکەوتوو لەگەڵ ناوهێنانی کارەکتەری مێژووی وەك (شێخ مەحمودی نەمر) هەروەها ڕووداوەکانی نێو ڕۆمانەکە لە دەستگیرکردن و چۆنێتی کۆتاییپێهێنانی شۆڕشەکەی شێخ مەحمود تا دەگاتە لەسێدارەدانەکەی بە شێوەیەك گێڕدراوەتەوە ،کە تەواو ڕەنگدانەوەی واقیعی ڕوواوەکەی تێدا بەدی دەکرێت،بەڵام ڕۆمانەکە بە جۆرێك بە خەیاڵ وئەندێشەی هونەری ئاوێزان کراوە،کە زۆر کاریگەری دەکاتە سەر هەست وسۆزی خوێنەر.بێگومان لەڕۆمانەکەدا جگەلەکەسایەتی پاڵەوانی ڕۆمانەکە(شێخ سەعیدی پیران) باس لەچەندین کەسایەتی مێژوویی دیکە دەکرێت ،لەوانەش (بەدرخان پاشا، شێخ مەحمودی نەمر ،نووبار پاشای ئەرمەنی،شەریف پاشای کوردی،سمکۆ ئاغای شکاك ،سەید ڕەزا) کە بە پێی بارودۆخی ئەوسەردەمە و شوێنی ڕووداوەکانی نێو ڕۆمانەکە باس لە ڕۆڵ و پەیوەندی هەریەکە لەمانە دەکرێت لەگەڵ کەسێتی سەرەکی ڕۆمانەکە،بۆیە دەکرێت بەهەموو پێوەرێك ئەم ڕۆمانە بە ڕۆمانێکی مێژوویی دابنرێت.

ڕۆڵی کەسێتی سەرەکی لە ڕۆمانی سێ هەنگا وسێ دارەیەك :

کەسێتی سەرەکی کۆڵەکەی سەرەکی پێکهێنەری کەسێتیەکانی ناو ڕۆمانە بەگشتی ،کاریگەری ئەم کەسێتیەهێندە فراوانە لەسەربونیادی گشتی دەقەکە،کە زۆرجار دەبینین ڕۆمانەکە بە ناوی ئەم کەسێتیەوەیە،لەم ڕۆمانەیشدا(سێ هەنگاو و سێدارەیەك) هەر لە ناونیشانەکەیەوە ئاماژە بۆ جوڵەی کەسێتییەك دەکات ،کە ئەویش (شێخ سەعیدی پیران)ە،کە کەسێتی سەرەکی ڕۆمانەکەیە.و پاڵەوانی ڕۆمانەکەیە و لە هەمانکاتیشدا خۆی گێڕەرەوەی ڕووداوەکانە.هەرچەندە لەم ڕۆمانەیشدا وەك هەر ڕۆمانێکی دیکە،خەیاڵ تێیدا باڵادەستە ،بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا وەك بنەمایەکی سەرەکی ڕۆمانی مێژوویی باسکردن لەواقیع بەتەواوی ڕەچاوکراوە،کە سەرتاپای ڕۆمانەکە باسکردنە لە ژیانی پڕ نارەحەتی و ناخۆشی ژیانی پاڵەوانەکە کە خوودی خۆیەتی دەکات.گێڕەرەوە بەشێوەی فلاش باك لەماوەی بڕینی سێ هەنگاوەکەدا ،دەست بە گێڕانەوەی ژیانی دەکات هەر لە منداڵی و مێرمنداڵی و گەنجی و سەردەمی شۆڕش ،تا دەگاتە دەستبەسەرکردن وتەنانەت ئەوکاتەی کە سێ هەنگاوەکە دەنێت بۆمان دەگێڕێتەوە.

باسکردن لە ڕووداوەکانی ژیانی کەسێتی سەرەکی ڕۆمانەکە ،دەستپێدەکات هەر لە پرۆسە (کۆستەك قرتاندن)ەوە،کە کارێکی فۆلکلۆری کوردییە لەتەمەنی پێنج بۆ شەش ساڵی بۆ منداڵ دەکرێت،کە خۆی دەڵێت ((ئەمرۆ پەت لە گەردنم دەکرێ نەك لاقم،ئەمرۆ کۆستەکی میللەتێ دەقرتێت))(دۆست،٢٠١٦،ل٢٦) واتە لەگەڵ هەستکردنی بە بەستنی قاچەکانی دەکەوێتەوە یادەوەری ئەوکاتەی کەمنداڵ بووە و دایك و باوکی بۆ یاریکردن لەگەڵی بەپەتێك قاچیان دەبەست،بەڵام شەپۆلی بیرەوەریەکانی هێندە بەتەوژمە پاڵەوانی ڕۆمانەکە دەڵێ نازانێت لەکوێوە دەست بە گێڕانەوە بکات.((بیرەوەریەکانی ژیانی منداڵی وەك شارە زەرگەتە وروژابوو ،شارە هەنگە ژاڵەیەکی بێدەنگ کە منداڵێك بەهەڵکەوت بەدارێکی ئاگرینەوە هێرش بکاتەسەری وئیدی فریای هیچ شتێك نەکەوێت)) (دۆست،٢٠١٦،ل٢٧) دواتر شێخ سەعید دەنێردرێتە مووش بۆ دەستکردن بە خوێندن ،ئەم خوێندنە جگە لە خوێندنی ئاینی لە چەندین لای دیکەوە سوودی بە کەسێتی سەرەکی گەیاندووە،بووە بەهۆی زیاتر بەهێزکردنی کەسایەتی شێخ سەعید .پاش چەندین ساڵ مانەوە لەمووش کاتێك شێخ دەگەڕێتەوە .ڕووداوێکی دیکە لە ژیانی کەسایەتی سەرەکی ڕوودەدات ئەوەش یەکەمین دەرکەوتنی هەستی ئاشق بوونە .باس لە یەکەم نیگا و هەستی خۆی دەکات،کاتی لە زستانێکی سارددا لە موش گەڕاوەتەوە ماڵەوە،لە دەرگا دەدا و دەرگا دەکرێتەوە دەڵێت ((تۆکێی ؟! ئەویش لێی دەپرسێ .

-ئەی تۆ کێی ؟!

- من پەریخانم ،قەرەداشی ئەم ماڵەم ،هەنگێ ئەو ساردیی و ڕێگە سەرما و باهۆزە و بەفری سەرلەش ئەمی بە جارێك تواندەوە)) (دۆست،٢٠١٦،ل٧٦)بەڵام ئەم ئەشق و خۆشەویستەیش بە هەمان شێوەی شۆڕشەکەی بێ ئەنجام وناکام مایەوە. پاشان قۆناغی دوای هەرزەکای و حەزی گەنجانەی پاڵەوان دەستپێدەکات،کە ئەویش خۆی لە پەرەسەندنی بیری نەتەوایەتی پاڵەوانی ڕۆمانەکەدا دەبینێتەوە،کە ئەوەش هاوشانی هەنگاوی سێهەمیەتی بۆ بەر پەتی سێدارە،لەم قۆناغەدا وێنەیەکی لێکچوو دەبینین لە نێوان ژیانی کەسێتی سەرەکی وهەنگاوەکەیدا،چونکە کەسێتی سەرەکی هەر وەك چۆن شانازی بەو قۆناغی ژیانییەوە دەکات بەهەمان شێوە دەیەوێت کەمێك زیاتر خۆی ڕێك بخات بۆ ئەوەی لەکاتی لە سێدارەدانیدا زیاتر بەهێزتر و شکۆدارتر دەربکەوێت.چونکە خۆی بەسەربەرز دەزانێت کە لەپێناو گەلەکەیدا چووەتە بەردەم پەتی سێدارە،لەکاتی چوونی بۆبەر پەتی سێدارە شێخ سەعید بۆ دواجار لەژێر لێوەوە چەند بەیتێکی لە دیوانی (مەم و زین) ی (خانی) وتەوە، چونکە ئەو هەمیشە سەرسام بووە بە بیری نەتەوەیی خانی و کتێبەکەی بەکتێبێکی پیرۆز داناوە،هەمیشە لەژوور سەری خۆی داناوە،((بە دەنگێکی خەمگین چەند بەیتێکی لە دیباجەی بۆخوێندەوە و خەمێکی قوڵی هەڵکێشا و دواتر تا هێز لە سیەکانیدا هەبوونەفەسی بەردایەوە))(دۆست،٢٠١٦،ل١٣٣)ئەمە دەرخەری ئەو ڕاستیەیە کە شێخ سەعید تەنها کەسێکی شۆڕشگێڕ نەبووە بەڵکو سەرکردەیەکی ڕۆشنبیر بووە،قەدری خوێندن و زانین و شاعیران ونووسەرانی کوردی زانیوە، چونکە زانویەتی تەنها چارەسەری دەردی کورد یەکگرتن و یەکریزییە,بەڵام بەداخەوە هەمیشە کورد بەدەست ئەم دەردەوەناڵدویەتی ((هەرکەس ڕاخەری لەژێر ئەوی دی ڕادەکێشا و جێی خۆی خۆش دەکرد ،دژایەتی نێوان ئەوان و نوێنەری دەوڵەتانیش مات و حەیرانی کردبوو،ئەوان ئیدی نەیاندەزانی

لەگەڵ کێ پەیوەندی دروست بکەن و کێ خاوەن دۆزە،هەموو دەیانگوت کە ئەوان خاوەنداری لەم گەلە دەکەن گەل خۆی بێ خاوەن بوو))(دۆست،٢٠١٦،ل١٣٣)واتە چۆن هاوکاری نەکردنی وڵاتان و گەلانی جیهان هۆکارێك بوو بۆ کەوتنی شۆڕشەکە،بەهەمان شێوە هاوکاری نەکردن و بەدەمەوە نەهاتنی هەندێك لە ناودارانی کورد لە سەرۆك خێڵ و سەرۆك عەشیرەت و دەسترۆیشتوی ناوچە کوردیەکان هۆکارێکی دیکەی شکستهێنانی شۆڕشەکە بوو.جگە لەوەش کەسێتی سەرەکی کە پاڵەوانی ڕۆمانەکەیە،باس لە ڕۆڵی چەند کەسایەتییەك دەکات ،کە ڕۆڵی بەرچاوی هەبوو لە سەرپێ خستنی شۆڕشەکە ،لەوانەشە ((خالید بەگی جبری کە خوێندکاری مەکتەبی عەشیرەیە لە ئەستەنبوڵ،کوڕی مەحمود بەگی سەرۆکی ئێلی جبرانیەکان و هەروەها یوسف زیابەگ کوڕی حاجی فوئاد نوێنەری پێشوی بەدلیس لە مەجلیس ئەننقەرە و ئەندامی جەمیعەتی تەعالی کوردستان شاعیر و ڕۆژنامەی ڕۆژی کورد و ژین بوو))(دۆست،٢٠١٦،ل١٣٧-١٤٤) بەڵام ئەم هەموو هەوڵ و ڕەنجە بێ ئەنجام مایەوە،ڕۆماننووس لە ڕێگەی پاڵەوانی ڕۆمانەکەوە،دەردی سەرنەکەوتنی شۆڕشەکەی وەك یاریەکی فۆلکلۆری کوردەواری پێناسە دەکات و دەڵێت ((دیسان کوردان گوێزی خۆیان هەڵدایە سەرگومەزی خەوی ئازادی ئەو گوێزەش بەرو خوار تلۆر بووەوە و شکا))(دۆست،٢٠١٦،ل١٣٨) بەڵام ئەوەی ڕوویدا تەنها پەیوەندی بە شەنس و بەختەوە نەبوو ،بەڵکو بەشێکی پەیوەندی بە شێوازی ڕێکاری خۆ ئامادەکردنی شێخ و پیاوەکانیەوە هەبوو ،کە هەندێك بە هەڵە لەو کۆدە تێگەیشتبوون کە وەك ڕەمزی نهێنی ڕۆژی دەستپێکردنی شۆڕشەکە دانرابوو،چونکە شێخ ((تەلەگرافێکی شفرەکراوی بۆ ئەفسەرە کوردەکانی هەکاری ناردبوو تێیدا نووسیبووی ، با بێریڤان بچنە بێری بەرخەکان بەردەن بۆ شیر، شفرە بە هەڵە فامکردن و ئەفسەران ڕوویانکردە سەر چیاکان وەك بڵێی بەهار هاتبێت)) (دۆست ،٢١٠٦،ل١٥٣) ئەم هەڵە تێگەیشتنەبوو بەهۆی ئەوەی ئاگری شۆڕش پێش وادەی خۆی هەڵبگیرسێت،بەڵام بەداخەوە لە هەمان کاتدا بوو بەهۆی ئەوەی کە شۆڕشەکە لەبار بچێت و سەرکردەکان وکەسە دیارەکانی هەڵگیرسێنەری شۆڕش دەستگیربکرێن لەوانەش ((ئامر هێز خالید بەگ لە ئەرزڕۆم و یوسف زیا بەگ لە بەدلیس هەردووکیان گیران و درانە مەجلیسی حەربی بەدلیس))(دۆست،٢٠١٦،ل١٥٣) ئیدی شێخ وەك سەرکردەیەکی مێژوویی هەستا بەڕۆڵ گێڕانی خۆی و بڕیاریدا دەست بەشۆڕشەکەی بکات وئەو پەڕۆ سەوزەی کە خۆرێك لە ناوەڕاستەکەیدا بوو،کە لە پەریخانی خۆشەویستیەوە بۆی بەجێمابوو بیکاتە ئاڵای شۆڕشەکەی و بڕیاریدا تا دووا هەناسە لە پێناو بەدیهێنانی مافەکانی گەلەکەیدا بجەنگێت و بانگەوازی شۆڕشیدا لە نێو خەڵکیدا و شۆڕشی وەك بە جێهێنانی ئەرکێکی دینی ناساند، لەپێشدا بەڵێنی بەخۆیدا و گوتی ((سوێند بەزاتی خواوەندی تەعالا دەبێ ئەم مێزەرە لەسەرم دانەگرم تاوەك و یان لەڕێگەی دین و میللەتدا شەهید دەبم ،یان ئیستیقلال لەناو چنگی گورگی شین و فیرقەی خەڵق بەزۆر دەربێنم)) (دۆست،٢٠١٦،ل١٥٦) پاشان ڕووی لەخەڵکی ئامادەبوو کرد،داوای لێکردن کە تێکۆشان لە پێناو گەل و وڵاتدا بەهەمان شێوە خێر و چاکەیە((گەلی و شیخان ،گەلی و مەلایان،خودا شاهید و ئێوەش شاهیدن ئەوا من تەسبیحم فڕێ دا و تفەنگم هەڵگرت زیکری خودا بە تفەنگ خۆشترە دەبێ گەلی موسڵمانان)) (دۆست،٢٠١٦،ل١٨٣) واتە (شێخ سەعید) تەنها دینداری و موسڵمانی بوونی لە چوارچێوەی نوێژکردن و تەسبیحات و هاتوچۆی مزگەوتدا تەسك نەکربووە، بەڵکو وەك موسڵمانێکی نەتەوەپەروەر دەیویست خەڵك لەوەش ئاگادار بکاتەوە ،کە بەدەستهێنانی سەربەخۆی و ئازادیش بەجێهێنانی ئەرکی ئاینییە .پاشان پاڵەوانی ڕۆمانەکە بە وردی باسی بەڵێن شکێنی وڵاتانی زلهێز دەکات لەهەمبەر ئەوە بەڵێنانەی کە لە هەردوو پەیمانی (سیڤەر و لۆزان) بە گەلی کورد درابوو،کە ئەوەش وایکرد لە سەرپێخستنی شۆڕشکەیدا نەتوانێت پەنا بباتە بەرهیچ کام لەو وڵاتەنە و داوای هاوکارییان لێبکات،بەڵام ئەوەی زیاتر جێگەی داخ بوو لای شێخ سەعید ئەوەبوو نەك هەر هاوکاری نەکرا بەڵکو دژایەتی کراو هاوکاری دوژمنەکەیشی کراهەر بۆیە شێخ ((بەدەنگێکی شکاوەوە»فەرەنسا خاتون مەگەر درۆی سیڤەر بەس نەبوو»)) (دۆست،٢٠١٦،ل١٨٣) پاشان شێخ وەك کەسێتیەکی سەرەکی ناو ڕووداوەکان باش لەوە تێگەشت کە هەوڵەکەیان بێ ئەنجامە و گوتی((مێژوو لە ئەنقەرەوە دێتە نووسین نەك ئاماد)) (دۆست،٢٠١٦،ل١٨٦). پاشان بەهۆی (قاسم بەگ) کە ڕۆڵی کەسێتیەکی سیخوڕ و خیانەتکاری گێڕاوە،شێخ سەعید دەستگیر دەکرێت و (قاسم بەگ) شیخ سەعید بانگ دەکات و دەڵێت ((مەگەر بەس نییە ئیدی شێخ سەعید ؟! ئیدی گەرەکتە بۆ کوێ بچی ؟! وەرە وەرە خۆڕادەستی عەدالەتی دەوڵەت بکە)) (دۆست،٢٠١٦،ل١٩٥)ئیدی سەرکردەی شۆڕش وپاڵەوانی نێو ڕووداوەکان لە حەسرەت ئەو ڕووداوە

دەوەستێت و وتە مێژوویەکی خۆی بە قاسم بەگ دەڵێت و دەیکات بە وانە و پەند و ئامۆژگاریەك بۆ هەموو کوردفرۆشان وخۆفرۆشان و دەڵێت ((قاسمی سلێمان ! من دەمی خۆم پڕکرد لە تف بیکەم بەسەرو چاوتدا،لێ بزانە تۆ شایەنی تفلێکردنیش نیت ... _ هەزار زێڕی بەهای سەر وەربگری،خەرج دەبن قاسم بەگ !خەرج دەبن ،لێ لەحنەتی نەوەکان کەنگی کۆتای دێت)) (دۆست،٢٠١٦،ل١٩٥-١٩٦) ئیدی شێخ دەستگیرکراو ،مەحکەمەیەکی ڕوکەش کرا هەر لەوێدا بڕیاردار بە لە سێدارەدانی ،بەڵام ئەو بەمە تێك نەچوو بەڵکو وەك پلەیەك لە تەسەوەف ئەوەی بینی واتە پاڵەوانی نێو ڕۆمانەکە وەك چۆن لە نێو ژیانی واقیعدا کەسێکی پڕشکۆ و سەربەرزبووە و هەمیشە بەوپەڕی هەیبەت و شکۆوە دەرکەوتووە ،لە نێو ڕۆمانەکەیشدا کەسێتی سەرەکی کە پاڵەوانی ڕۆمانەکەیە،دەیەوێت بەو شکۆ و ویقارەوە دەرکەوێت و روخساری هیچ ترس و پەشۆکانێکی پێوە دیار نەبێت ،هەروەها پاڵەوانی ڕۆمانەکە دیەوێت دواقسەی بۆ کەسانی چواردەوری ،پەند و ئامۆژگارییێت بۆ ئەم مەبەستەیش ئەو دوو دێڕە شیعرە دەڵێت،چونکە دەزانێت شیعرەکە زیاتر لە بیر وزهنی ئامادەبووواندا دەمێنێتەوە ،بە دەنگی بەرز پێیان دەڵێت کە ئەو بێدەربەستە لە مردنێك کە لەپێناو خاك و خەڵکی گەلەکەیدا بێت ،ئەوبەجۆرێك باوەش بۆ ئەو مردنەدەکاتەوە و پێشوازی لێدەکات ،کە لە پێناو خودادا دەمرێت.واتە بەشێوەیەکی گەشتی ڕۆڵی کەسێتی سەرەکی لەم ڕۆمانەدا وەك هەر ڕۆمانێکی دیکەی مێژوویی باسکردنە لە ژیانی کەسێتییەکی واقیع و خستنەڕووی ڕۆڵ وپێگەی لە کات و ڕووداوێکی دیاری کراودا،هەروەها باسکردنی لە چەند ڕوویەکەوە ،وەك لایەنی ئاینی و لایەنی سیاسی و لایەنی شۆڕشگێڕی و نەتەوەیی ... هتد.

ئەنجام :

یەکەم : گرنگی ڕۆمانی مێژوویی لەوەدایە کە کەسایەتییە نەتەوەییەکان لە مێژوو وەردەگرێت لە ڕێگای فەنتازیا و خەیاڵی داهێنەرانەوە بەرگی ئەدەبی بەبەردا دەکات و زیندوویان دەکاتەوە .

دووەم: ڕۆماننووس لەڕێگەی ڕۆمانی مێژوویەوە سەرباری گێڕانەوی ژیانی و بەسەرهاتی کەسێتییە مێژوویەکان ،بەڵام چێژی ئەدەبی و لایەنی هونەری و ئیستاتیکی دەقەکەی وەك دەقێکی ئەدەبی نەك مێژوویی لە بیرنەکردووە،ئەوەش دەبێتە هۆی زیاتر چێژبەخشین بە دەقەکە و زیاتر مانەوەی پەیامی ڕۆماننووس لە خەیاڵ و هزری خوێنەردا.

سێیەم : هەوڵەکانی ڕۆماننووسی کورد (جان دۆست) لە بواری گەشەپێدانی ڕۆمانی مێژوویی جێگەی بایەخ و گرنگی پێدانە.ئەم ڕۆمانە مێژوویانە دەبنە هۆکارێك بۆ زیندووهێشتنەوەی ناوی ئەو کەسایەتییە مێژوویانە و هەوڵ و تێکۆشان و خەباتیان لە پێناو گەلی کورددا

چوارەم : ژیان و بەرهەم (ئەحمەدی خانی) ڕەنگدانەوەی زۆری هەیە لەشیعری و ئەدەبیاتی کوردیدا،بەڵام ڕۆمانی(میرنامە) ی (جان دۆست) هەوڵێکی نوێ و سەرکەوتووە،لە بواری نووسینی ڕۆمانی مێژووی،کە لە ڕێگەیەوە بە شێکی زۆری ژیان و نهێنی (خانی) خراوەتەڕوو.

پێنجەم : ڕۆمانی (سێ هەنگاو وسێدارەیەك) ڕۆمانێکی مێژووییە،(جان دۆست) ی ڕۆماننووس بەشێوەیەکی هونەری جوان،لە ڕێگەی تەکنیکی فلاشباکەوە ،لە مەودای سێ هەنگاوی تا گەشتن بە پەتی سێدارەیەك ،کە هاوشان و هاو وتای سێ قۆناغی ژیانی کەسێتی مێژوویی گەلی کورد (شێخ سەعیدی پیران)ە،گێڕاوەتەوە.

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

لیستی سەرچاوەکان :

١- ئەحمەدزادە. هاشم.(٢٠١٢).زمان ئەدەب و ناسنامە.چاپی یەکەم. هەولێر.چاپخانەی ئاراس.

٢- ئەسوەد.نەوزاد ئەحمەد.(٢٠١١).فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و رەخنەیی. سلێمانی.چاپخانەی بینایی.

٣- ئەحمەد.کەمال مەزهەر.(١٩٨٣).مێژوو. بغداد.دارالافاق العربیە.

٤- برادبری.ئیبزامر مالکام.(٢٠٠٨).رۆمان چییە؟.وەرگێرانی جەواد مستەفا.چاپی یەکەم. دهۆک.چاپخانەی حانی.

٥- حەسەن ، حەمەسەعید.(٢٠١٠).لە هەیڤدا بۆ رووی تۆ و لە پەیڤدا بۆ خۆم دەگەرێم.چاپی یەکەم. هەولێر.بڵاوکردنەوەی ئاراس.

٦- دۆست.جان،(٢٠١٦)،سێ هەنگاو و سێدارەیەک-شەوی کۆتایی ژیانی شێخ سەعیدی پیران،دارشتنەوەی سۆرانی : وریا غەفووری ،چاپی یەکەم،چاپخانە تاران.ناوەندی غەزەلنووس –بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە.

٧- دۆست.جان .(٢٠١٧)،وەرگێرانی :سەباح ئیسماعیل،چاپی سێیەم ، چاپخانە تاران.ناوەندی غەزەلنووس –بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە.

٨- سەعید.دانا علی.(٢٠٠٨).هەژان.بروسکە گەرانێکە بە ناو شاری مۆسیقارە سپییەکانی بەختیار عەلی.چاپی یەکەم. سلێمانی.دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.

نامە ئەکادیمییەکان کوردییەکان :

٩- مەحمودجاف.ئیبراهیم عبدولرەحمان.(٢٠٠٤).رەنگدانەوەی روداوی مێژوویی لە رۆمانی کوردیدا.بروانامەی ماستەر لە ئەدەبی کوردیدا. زانکۆی بەغداد.

نامە ئەکادیمییەکان عەرەبییەکان :

١٠- علي.كةشة عبدالله(٢٠١٩). روايات على المجارم التاريخية دراسة دلالية.اطروحة دكتوراه. كلية اللغات . قسم الغة العربية.جامعة السليمانية.

پەرتوکە عەرەبیەکان:

١١- - فورستر.ا.م.(١٩٩٤).اركان الرواية.ترجمة موسى العاصي. الطبعة الاولى. لبنان.دار جروس برس.

١٢- الشمالي.نضال.(٢٠٠٦).الرواية و التاريـخ – بحث في مستويات الخطاب في الرواية التاريخية العربية عالم الكتب الحديث. الطبعة الاولى ،الاردن.

١٣- قاسم.سيزا احمد.(١٩٨٤). بناء الرواية (دراسة مقارنة الثلاثية نجيب محفوظ). القاهرة.الهيئة المصرية العامة الكتاب.

١٤ - لوكاش.جورج.(١٩٨٦).الرواية التاريخية.ترجمة صالح جواد الكاظم.الطبعة الثانيية. العراق – بغداد. دار الشؤون الثقافة العامة.

پەرتوکە ئینگلیزیەکان :

15-Bradley, James.)2010(. Email to author, October 9.Curthoys Ann, and John Docker. 2010. Is history fiction? 2nd ed. Sydney: UNSWPress

16- Kuiper .B)2012(. pilgrims progress! : how a novel can affect an entire cultures communication . paper presented at fifth and communication . conference Camp loell university. North caroling.

17. Fletcher, Lisa.) 2008)Historical romance fiction: Heterosexuality and performativity.Aldershot, Hampshire: Ashgate.